

Instemmingsrecht OR over arbeidsvoor- waarde pensioen

Instemmingsrecht OR inzake de arbeidsvoorwaarde pensioen

UITGEBRACHT AAN DE STAATSSECRETARIS VAN SOCIALE ZAKEN EN WERKGELEGENHEID

NR.5 - JUNI 2014

Sociaal-Economische Raad

De Sociaal-Economische Raad (SER) adviseert het kabinet en het parlement over de hoofdlijnen van het te voeren sociaal en economisch beleid en over belangrijke wetgeving op sociaal-economisch terrein. Daarnaast heeft de SER bestuurlijke taken met betrekking tot de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie (PBO), waaronder het toezicht op de product- en bedrijfschappen. Ook is de SER betrokken bij de uitvoering van enkele wetten.

De SER is in 1950 ingesteld bij de Wet op de bedrijfsorganisatie (Wbo). Zitting in de SER hebben vertegenwoordigers van ondernemers en van werknemers, en kroonleden (onafhankelijke deskundigen). De raad is een onafhankelijk orgaan dat door het gezamenlijke Nederlandse bedrijfsleven wordt gefinancierd.

De SER wordt bij de uitvoering van zijn functies bijgestaan door een aantal vaste en tijdelijke commissies. Enkele vaste commissies zijn onder bepaalde voorwaarden ook zelfstandig werkzaam.

Op www.ser.nl vindt u actuele informatie over de samenstelling en de werkzaamheden van de SER en zijn commissies. Ook alle circa 1000 adviezen die sinds 1950 zijn verschenen, zijn daar op te zoeken. Adviezen van de laatste jaren zijn bovendien in gedrukte vorm verkrijgbaar.

Het SERmagazine brengt maandelijks nieuws en achtergrondinformatie over de SER, de overlegeconomie en belangrijke sociaal-economische ontwikkelingen.

Inhoudsopgave

Preambule	7
1. Inleiding	11
2. Medezeggenschap inzake pensioenregelingen: stand van zaken	15
2.1 (De aanloop naar) het huidige artikel 27 WOR	15
2.2 De instemmingsrechten van de ondernemingsraad inzake pensioen	17
2.3 De adviesrechten van de ondernemingsraad inzake pensioen	21
2.4 Resumerend	23
3. De begrippen ‘regeling’, pensioenovereenkomst en uitvoeringsovereenkomst	25
3.1 Pensioenverzekering: pensioenovereenkomst en/of uitvoeringsovereenkomst?	26
3.2 Waarop het instemmingsrecht van de ondernemingsraad volgens de raad zou moeten zien	29
3.3 Visie en aanbevelingen van de raad	32
4. Een instemmingsrecht van de ondernemingsraad voor wijzigen pensioenovereenkomst bij een ondernemingspensioenfonds	35
4.1 Lid 7 van artikel 27 WOR	35
4.2 Is er sprake van een tekortkoming in medezeggenschap?	36
4.3 Is het toekennen van een instemmingsrecht de oplossing voor de medezeggenschapsleemte?	42
4.4 Gevolgen uitbreiding instemmingsrecht voor de administratieve lasten	45
5. Samenvatting met visie en aanbevelingen van de raad	47
Schema met visie en aanbevelingen	56

Bijlagen

		61
1	Adviesaanvraag d.d. 20 maart 2014	61
2	Overzicht van de vijf bestuursmodellen uit de WVBP	63
3	Schema instemmings- en adviesrechten OR inzake arbeidsvoorwaarde pensioen	65
4	Aanbeveling CBM inzake scholing en vorming OR-leden d.d. 21 december 2012	67
5	Samenstelling commissie	69

Preamble

2014 is een belangrijk jaar voor het Nederlandse pensioenstelsel. Niet alleen het grote vraagstuk van de houdbaarheid en de betaalbaarheid van het stelsel is daarbij van belang¹. Inmiddels is namelijk al een hele reeks aan veranderingen ten aanzien van het Nederlandse pensioen in gang gezet. Een deel van die veranderingen wordt als ‘groot onderhoud’ gezien. Enkele belangrijke wijzigingen betreffen: de Wet versterking bestuur pensioenfondsen, de Wet beperking pensioenopbouw, de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen, de Code Pensioenfondsen, het (nieuwe) Financieel Toetsingskader, aanpassing van de Pensioenwet met betrekking tot verbetering van de communicatie met werknemers en gepensioneerden, en aanpassing van de Pensioenwet op het onderdeel ‘uitvoering’.

Niet alle hierboven genoemde – al dan niet al in werking getreden – wijzigingen zijn van even grote invloed op de beantwoording van de adviesaanvraag van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid aan de SER over de medezeggenschap inzake pensioenregelingen, maar ze bepalen wel de complexe context waarbinnen de medezeggenschap (van de ondernemingsraad) een rol speelt (zie bijlage 1 voor de adviesaanvraag van 20 maart 2014). Een wet die leidt tot wijziging van de Pensioenwet en die mogelijk direct invloed heeft op de zeggenschap en medezeggenschap inzake pensioenregelingen, is de Wet versterking bestuur pensioenfondsen (WVBP). De parlementaire behandeling van die wetswijziging heeft geleid tot het oplaaien van de discussie rondom de instemmingsrechten van een ondernemingsraad als het gaat om de arbeidsvoorwaarde pensioen.

De WVBP is op 9 juli 2013 aangenomen door de Eerste Kamer. Hij treedt volledig in werking per 1 juli 2014, maar diverse onderdelen zijn al per 7 augustus 2013 in werking getreden. Door de WVBP krijgen pensioenfondsen meer keuzevrijheid in de vormgeving van hun bestuur. De nieuwe wet biedt pensioenfondsen de keuze uit vijf bestuursmodellen: het paritair bestuur, het onafhankelijk bestuur en drie typen van het one-tier bestuursmodel (in de wet aangeduid als respectievelijk het paritair gemengd bestuur, het onafhankelijk gemengd bestuur en het omgekeerd gemengd bestuur). Afhankelijk van het type bestuur (bestuurssamenstelling) worden medezeggenschapstaken en -bevoegdheden aan een nieuw medezeggenschapsorgaan toegekend. De deelnemersraad verdwijnt en maakt plaats voor dit nieuwe medezeggenschapsorgaan. Welk orgaan dat wordt, is afhankelijk van het gekozen bestuursmodel. In bijlage 2 is een overzicht opgenomen van de vijf bestuursmodellen met het

¹ Het kabinet vraagt in een adviesaanvraag van 4 april 2014 de SER uiterlijk eind 2014 te adviseren over de toekomst van de oudedagsvoorziening, toegespitst op de aanvullende pensioenen.

daarbij behorende medezeggenschapsorgaan. Ook de medezeggenschaptaken en -bevoegdheden staan daarin vermeld.

De WVBP heeft mogelijk invloed op de medezeggenschap inzake pensioenregelingen. Om die reden zijn de effecten van de WVBP meegenomen in de beantwoording van de adviesvragen van de staatssecretaris. Duidelijk is dat de wettelijke regeling van pensioenen en van de medezeggenschap die daarbij hoort complex is. Getracht is de materie en problematiek rondom de pensioenregeling enigszins in te kaderen en dicht bij de adviesaanvraag te blijven. Dat betekent dat in dit advies de discussies die er spelen over het ontbreken van belangenbehartiging door de ondernemingsraad van de gewezen deelnemers en pensioengerechtigden niet aan de orde worden gesteld. De focus van het advies ligt bij de medezeggenschaprechten en -tekorten van de ondernemingsraad bij een pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds. Daarbij komt onvermijdelijk de discussie aan de orde over welke pensioenonderdelen in respectievelijk de pensioenovereenkomst en de uitvoeringsovereenkomst zijn opgenomen. De kwestie in welke van de twee overeenkomsten bepaalde pensioenonderdelen geregeld zijn, is van belang voor de medezeggenschapsrechten van de ondernemingsraad.

Omdat het advies zich met name richt op de medezeggenschaprechten en -tekorten van de ondernemingsraad bij een pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds, wordt waar in het advies gesproken wordt over 'pensioenfonds' en 'pensioenfondsbestuur', 'ondernemingspensioenfonds' en 'ondernemingspensioenfondsbestuur' bedoeld.

Advies

1 Inleiding

De rechten en met name de instemmingsrechten van de ondernemingsraad bij de arbeidsvoorwaarde pensioen zijn volop in discussie. Tot de komst van de Pensioenwet¹ (PW) was hier eigenlijk nauwelijks discussie over; tijdens de parlementaire behandeling van de ‘Wet versterking bestuur pensioenfondsen’, des te meer. Op 7 augustus 2013 is de WVBP gewijzigd, waardoor de ondernemingsraad meer instemmingsrechten heeft gekregen op het gebied van de arbeidsvoorwaarde pensioen. Door de wetswijziging is aan artikel 27 Wet op de ondernemingsraden (WOR) een zevende lid toegevoegd. Hierin staat dat de bestuurder de ondernemingsraad om instemming moet vragen als hij een pensioenovereenkomst wil vaststellen of intrekken, die hij wil onderbrengen bij:

- een (eigen) ondernemingspensioenfonds;
- een niet-verplicht bedrijfstakpensioenfonds;
- een verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds – voor het deel dat niet verplicht door het bedrijfstakpensioenfonds wordt uitgevoerd.

Er is niet geregeld dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft als de pensioenregeling wordt “gewijzigd”.

De staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid stelt nu voor om te regelen dat voor een voorgenomen besluit van de werkgever met betrekking tot wijziging van de pensioenregeling, die is ondergebracht bij een pensioenfonds, de ondernemingsraad ook instemmingsrecht krijgt.

In dit advies gaat de SER in op de medezeggenschap van de ondernemingsraad over de arbeidsvoorwaarde pensioen. De kernvraag daarbij is welke rechten de ondernemingsraad zou moeten hebben en hoe de huidige wetgeving daarop aansluit, en als de wetgeving moet worden aangepast, op welke wijze dat dan het beste kan gebeuren. Ligt een wijziging van de wet zoals door de staatssecretaris is voorgesteld voor de hand of juist niet? Belangrijk is immers dat het zowel voor ondernemingsraden als voor werkgevers volstrekt duidelijk is in welke situaties ondernemingsraden wel of geen instemmingsrecht en/of adviesrecht hebben.

De raad zet in het advies de medezeggenschapsrechten op een rij, inventariseert knelpunten en doet voorstellen hoe eventueel aanwezige medezeggenschaps tekorten zouden kunnen worden aangepakt. De raad reageert daarmee op een

1 Stb. 2006/705; inwerkingtreding op 1 januari 2007.

adviesaanvraag van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid van 20 maart 2014².

Adviesaanvraag

De staatssecretaris heeft de SER gevraagd te adviseren over de regeling van medezeggenschap bij voorgenomen besluiten over pensioenregelingen. De medezeggenschap over de arbeidsvoorwaarde pensioen is in de afgelopen jaren in het parlement en in de vakliteratuur meermalen aan de orde gesteld. In het voorjaar van 2013 zijn in de Tweede Kamer debatten gevoerd over het onderwerp, welke debatten hebben geleid tot een amendement op het wetsvoorstel dat het instemmingsrecht van ondernemingsraden uitbreidt met besluiten over pensioenregelingen die door een pensioenfonds worden uitgevoerd³. De staatssecretaris heeft naar aanleiding van die debatten besloten meer fundamenteel te bezien in hoeverre de huidige medezeggenschapsregeling nog volstaat.

De aanpassing van de medezeggenschap inzake pensioenregelingen zoals de staatssecretaris voorgenomen heeft, behelst het geven van een instemmingsrecht aan de ondernemingsraad op elk voorgenomen besluit van de werkgever met betrekking tot de vaststelling, wijziging of intrekking van een pensioenregeling, ongeacht de pensioenuitvoerder. Het instemmingsrecht is niet van toepassing als vaststelling, wijziging en intrekking van een pensioenregeling gebeurt bij cao of een vergelijkbare arbeidsvoorwaardenregeling.

De voorgenomen aanpassing vergt een wijziging van de Wet op de ondernemingsraden (WOR). Met deze wijziging vervalt de beperking van de reikwijdte van het instemmingsrecht tot pensioenregelingen die door een verzekeraar worden uitgevoerd (artikel 27 lid 1 WOR).

Concreet vraagt de staatssecretaris aan de SER om de volgende drie vragen te beantwoorden:

1. Wat vindt de SER van de door de staatssecretaris voorgestelde wijziging van de regeling van de medezeggenschap?
2. Is de regeling die het kabinet voor ogen heeft, voldoende inzichtelijk en toepasbaar voor de medezeggenschapspraktijk?
3. Heeft de wetswijziging effect(en) op de administratieve lasten van werkgevers?

² Zie bijlage 1.

³ Tweede Kamer (2013-2014) 33 182, nr. 49.

Vorbereiding en vaststelling advies

Het advies is voorbereid door de Pensioencommissie, in een aangepaste samenstelling⁴. In het kader van de adviesvoorbereiding heeft de commissie een nadere vraag uitgezet bij de achterbannen van de werkgevers- en werknemersorganisaties. De vraag hield – kort samengevat – in welke elementen van uitvoeringsovereenkomsten invloed hebben op de pensioenresultaten en dus tevens benoemd zouden moeten worden in de pensioenovereenkomst, althans onderdeel moeten zijn van het instemmingsrecht. De SER heeft het advies vastgesteld in zijn openbare vergadering van 20 juni 2014.

Opbouw advies

Het advies is als volgt opgebouwd:

Hoofdstuk 2 Medezeggenschap inzake pensioenregelingen: stand van zaken.

Hoofdstuk 3 De begrippen ‘regeling’, pensioenovereenkomst en uitvoeringsovereenkomst.

Hoofdstuk 4 Een instemmingsrecht van de ondernemingsraad voor wijzigen pensioenovereenkomst bij een ondernemingspensioenfonds.

Hoofdstuk 5 Samenvatting met visie en aanbevelingen van de raad.

4 De samenstelling van de commissie is opgenomen in bijlage 5.

2 Medezeggenschap inzake pensioenregelingen: stand van zaken

Dit hoofdstuk beschrijft de aanloop naar het huidige artikel 27 WOR (paragraaf 2.1) en een overzicht van de huidige instemmingsrechten en adviesrechten van de ondernemingsraad inzake de arbeidsvoorwaarde pensioen (paragrafen 2.2 en 2.3). Hierbij is zowel naar de Wet op de ondernemingsraden als naar de Pensioenwet gekeken. Ook komen de Principes voor goed pensioenfondsbestuur, de Code Pensioenfondsen en de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen kort aan de orde. Het hoofdstuk sluit af met een samenvatting (paragraaf 2.4).

2.1 (De aanloop naar) het huidige artikel 27 WOR

Het instemmingsrecht van de ondernemingsraad ten aanzien van pensioenen is bij de herziening van de WOR in 1971 verankerd in de wet. Artikel 27 lid 1 luidt sinds 1979:

De ondernemingsraad heeft een instemmingsrecht voor de vaststelling, wijziging of intrekking van een regeling met betrekking tot een pensioenverzekering, een winstdelingsregeling en een spaarregeling.¹

Dat de ondernemingsraad een instemmingsrecht ten aanzien van pensioenen toekomt, blijkt uit de wetsgeschiedenis, waaruit volgt dat pensioen in het kader van de WOR geen primaire maar een secundaire arbeidsvoorwaarde is². Het instemmingsrecht van de ondernemingsraad ontbreekt uiteraard indien pensioenafspraken zijn vastgelegd in een cao of in een publiekrechtelijke arbeidsvoorwaardenregeling³.

In het oorspronkelijke wetsvoorstel stond ‘pensioenregelingen’ in plaats van ‘pensioenverzekering’⁴. Pas bij het amendement Keja/ De Korte is ‘pensioenregelingen’ vervangen door ‘een regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’⁵. Deze verandering maakt een verschil voor de reikwijdte van het instemmingsrecht. Een ‘pensioenverzekering’ ziet alleen op een pensioenovereenkomst die wordt uitgevoerd en verzekerd bij een verzekeringsmaatschappij, terwijl een ‘pensioenregeling’ zowel

1 Wet van 8 april 1979, Stb. 1979, 229.

2 Tweede Kamer (1976-1977) 13 954, nr. 6, p. 38.

3 Zie artikel 27 lid 3 WOR.

4 Tweede Kamer (1969-1970) 10 335, nr. 3, p.14.

5 Tweede Kamer (1977-1978) 13 954, nr. 169.

ziet op een pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een verzekeraar als op een pensioenovereenkomst bij een ondernemings- en bedrijfstakpensioenfonds en een premiepensioeninstelling.

De differentiatie van het instemmingsrecht naar de soort pensioenuitvoerder vindt dus zijn oorsprong bij de wijziging van de WOR in 1979, toen besloten is om de ondernemingsraad alleen instemmingsrecht te geven ten aanzien van pensioenregelingen die door verzekeraars worden uitgevoerd en niet ten aanzien van pensioenregelingen die door pensioenfondsen worden uitgevoerd. Tot 1979 had de werkgever voor alle besluiten met betrekking tot het vaststellen, wijzigen of intrekken van een pensioenregeling de instemming van de ondernemingsraad nodig, ongeacht de pensioenuitvoerder.

De beperking van het instemmingsrecht vanaf 1979 had tot doel “een samenloop van democratiseringsmaatregelen in de WOR en de Pensioen- en spaarfondsenwet te voorkomen”. De SER had destijds om die reden geadviseerd het instemmingsrecht van de ondernemingsraad bij voorgenomen besluiten aangaande pensioenregelingen uitgevoerd door een pensioenfonds te laten vervallen⁶. Ondanks dat dit standpunt van regeringszijde werd bekritiseerd⁷, nam de Tweede Kamer het amendement Keja/ De Korte aan. Dat is gebeurd zonder dat inhoudelijk is toegelicht hoe de woorden ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ geïnterpreteerd moeten worden⁸.

Met de komst van de Pensioenwet in 2007 gaan de werkgever en de werknemer(s) over de inhoud van de pensioenovereenkomst, de pensioenuitvoerder uitsluitend over de uitvoering daarvan. Het fondsbestuur heeft (in beginsel) geen beslissingsbevoegdheid ten aanzien van de pensioenovereenkomst. In de literatuur is in toenemende mate betoogd dat er een medezeggenschapstekort⁹ bestaat als de pensioenovereenkomst is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds, omdat de deelname van werknemersvertegenwoordigers in het pensioenfondsbestuur geen betekenis zou hebben voor de vaststelling, wijziging of intrekking van de pensioenovereenkomst. Zij zijn daar niet bij betrokken.

6 Tweede Kamer (1969-1970) 10 335, nr. 2, vergelijk nr. 7, p. 21; SER (1975) *Advies over taak, samenstelling en bevoegdheden van ondernemingsraden*, p. 27.

7 Besluiten van pensioenfondsen vallen immers buiten het instemmingsrecht van de WOR, nu deze wet betrekking heeft op voorgenomen besluiten van de ondernemer en niet op besluiten van pensioenfondsbesturen (zie Tweede Kamer (1975-1976) 13 954, nr. 6, p. 38).

8 M. Heemskerk (2010) *Ondernemingsraad en pensioen*, p. 59.

9 Zie o.a. E.J. Lutjens (2008) Instemmingsrecht ondernemingsraad, *P&P*, nr. 5, pp. 4-6; H. Lepoutre (2008) Pension (fund) governance: invoering en enkele juridische problemen, *TPV*, nr. 4, p. 121; M. Heemskerk (2010) Instemmingsrecht OR uit Pensioenwet gebrekkig, *P&P*, nr. 10; H. Breuker (2009) Instemmingsrecht OR, *P&P*, nr. 3. Zie voor een andere mening W. Wille (2008) Instemmingsrecht OR bij niet verzekerde pensioenregelingen, *P&P*, nr. 12.

Naast de medezeggenschapslacune in de wet zoals die hierboven in de literatuur is benoemd, vormde de situatie bij Shell aanleiding voor het Kamerlid Omtzigt om in het kader van het wetsvoorstel ‘Wet versterking bestuur pensioenfondsen’ een amendement in te dienen¹⁰. Nadat Omtzigt het amendement nog driemaal had (moeten) herzien, is het wetsvoorstel inclusief het amendement-Omtzigt uiteindelijk aangenomen, hetgeen heeft geleid tot toevoeging van een nieuw lid 7 aan artikel 27 WOR¹¹. Sinds 7 augustus 2013 verplicht de wet de ondernemer voortaan ook instemming van de ondernemingsraad te vragen voor de vaststelling of intrekking van een pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds, een niet-verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds en over het niet-verplicht gestelde deel van een regeling bij een bedrijfstakpensioenfonds. Het onderbrengen van een pensioenregeling bij een ondernemingspensioenfonds kan dus niet meer worden bewerkstelligd zonder instemming van de ondernemingsraad.

Een instemmingsrecht van de ondernemingsraad ten aanzien van het verplicht gestelde bedrijfstakpensioenfonds is niet opgenomen in het nieuwe lid 7 van artikel 27 WOR. De medezeggenschap dienaangaande is al gewaarborgd omdat de werknemers inspraak hebben via de vakbonden (de verplichtstelling van een bedrijfstakpensioenfonds gebeurt immers op verzoek van sociale partners).

Lid 7 van artikel 27 WOR biedt nog wel ruimte voor een *wijziging* van een pensioenregeling die door een pensioenfonds wordt uitgevoerd, zonder dat instemming van de ondernemingsraad vereist is.

2.2 De instemmingsrechten van de ondernemingsraad inzake pensioen

De bevoegdheden van de ondernemingsraad bij de arbeidsvoorwaarde pensioen, waarvan de instemmingsrechten de belangrijkste zijn, staan niet in één wet geconcentreerd. Naast de WOR bevatten ook de Pensioenwet (PW), de Principes voor goed pensioenfondsbestuur (Principes) en de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen bepalingen over de bevoegdheden van de ondernemingsraad.

¹⁰ Tweede Kamer (2012-2013) 33 182, nr. 49.

¹¹ Wet van 10 juli 2013, Stb. 2013, 302 en in werking getreden op 7 augustus 2013.

Principes voor goed pensioenfondsbestuur, Code Rechtstreeks verzekerde regelingen en Code Pensioenfondsen

De Code Pensioenfondsen komt voor de pensioenfondsen in de plaats van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur uit 2005. De Code Pensioenfondsen is op 1 januari 2014 in werking getreden. In de Principes voor goed pensioenfondsbestuur noch in de Code Pensioenfondsen zijn voor de ondernemingsraad specifieke bepalingen aangaande medezeggenschap opgenomen.

Voor rechtstreeks verzekerde regelingen treedt de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen op 1 juli 2014 in werking. De Code Rechtstreeks verzekerde regelingen treedt in de plaats van onderdeel D van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur. Onderdeel D beschrijft de principes aangaande de verantwoording bij rechtstreeks verzekerde regelingen. De onderdelen D9 en D10 van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur gaan over (mede)zeggenschap van de ondernemingsraad. Die twee onderdelen hebben in de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen een plek gekregen in respectievelijk punt 7 en punt 8.

Relevante artikelen in de WOR

Artikel 27 WOR geeft de ondernemingsraad ten aanzien van bepaalde onderwerpen instemmingsrecht. Het instemmingsrecht is het meest krachtige medezeggenschapsrecht van de ondernemingsraad. Het artikel gaat over besluiten waarbij de ondernemer de instemming van de ondernemingsraad nodig heeft voordat hij ze kan nemen. De instemming van de ondernemingsraad is alleen vereist voor besluiten die de ondernemer zelf kan en wil nemen.

Verder zijn alleen besluiten van algemene strekking instemmingsplichtig, hetgeen uit de tekst van artikel 27 WOR blijkt: *“(...) voor zover betrekking hebbende op alle of een groep van de in de onderneming werkzame personen.”*

Uitsluitend de in artikel 27 lid 1 WOR vermelde regelingen vallen onder het instemmingsrecht.

Lid 3 van artikel 27 WOR beperkt het instemmingsrecht van de ondernemingsraad. De instemming met betrekking tot een voorgenomen besluit als bedoeld in lid 1 van artikel 27 WOR is niet vereist indien en voor zover het betrokken onderwerp voor de betreffende onderneming al inhoudelijk is geregeld in een cao. Met een cao wordt gelijkgesteld een regeling van arbeidsvoorwaarden, vastgesteld door een publiekrechtelijk orgaan. De overeenkomst van sociale partners heeft dus voorrang boven het instemmingsrecht van de ondernemingsraad. Daarvoor is wel vereist dat de cao het betrokken onderwerp inhoudelijk regelt. Het kan dus zo zijn dat de cao de onderne-

mer nog enige beslissingsvrijheid voor de nadere invulling van de regeling in zijn onderneming geeft. In dat geval is voor die nadere invulling wel de instemming van de ondernemingsraad vereist.

Voor de arbeidsvoorwaarde pensioen is artikel 27 lid 1 en onder a WOR van belang:

De ondernemer heeft de instemming van de ondernemingsraad voor elk door hem voorgenomen besluit tot vaststelling, wijziging of intrekking van:

a. een regeling met betrekking tot een pensioenverzekering, een winstdelingsregeling of een spaarregeling;

Daarnaast bepaalt lid 7 van artikel 27 WOR dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft met betrekking tot een voorgenomen besluit van de ondernemer tot de vaststelling of intrekking van een pensioenovereenkomst die wordt ondergebracht bij:

- a. een ondernemingspensioenfonds;
- b. een op grond van de Wet BPF 2000 verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds, voor wat dat deel betreft van de pensioenovereenkomst dat niet verplicht door het bedrijfstakpensioenfonds hoeft te worden uitgevoerd;
- c. een niet-verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds (dat wil zeggen: in geval van vrijwillige aansluiting door de ondernemer bij een bedrijfstakpensioenfonds).

De wet biedt in artikel 32 lid 1 WOR de mogelijkheid om de bevoegdheden van de ondernemingsraad bij cao of publiekrechtelijke regeling uit te breiden. Zowel bij bedrijfstak-cao's als ondernemings-cao's kan aan de ondernemingsraad een extra bevoegdheid zijn toegekend. De bevoegdheden kunnen bij een latere cao worden versterkt, verzwakt of ingetrokken. Het primaat van cao-partijen, vastgelegd in artikel 27 lid 3 WOR, is van overeenkomstige toepassing. De cao-partijen kunnen de bevoegdheden aan de ondernemingsraad geven en weer terugnemen bij cao.

Verder kunnen de bevoegdheden van de ondernemingsraad worden uitgebreid – bijvoorbeeld extra instemmingsrechten – in een schriftelijke overeenkomst tussen de ondernemer en de ondernemingsraad: de zogenoemde ondernemingsovereenkomst (artikel 32 lid 2 WOR). Ook hier is het primaat van de cao-partijen in artikel 27 lid 3 WOR van overeenkomstige toepassing.

Relevante artikelen in de Pensioenwet

Naast de instemmingsbevoegdheden in de WOR komen de ondernemingsraad op grond van de PW ook nog instemmingsrechten toe. Uit de PW blijkt impliciet dat de ondernemingsraad wettelijk instemmingsrecht heeft over het voornemen van de werkgever om de pensioenovereenkomst onder te brengen bij een pensioenin-

stelling uit een andere lidstaat, een premiepensioeninstelling of een pensioenfonds dat is ontheven van de plicht werknemers te laten participeren in zijn bestuur. Dat blijkt uit artikel 23 lid 4 PW. De PW verklaart in dat artikellid artikel 27 WOR van overeenkomstige toepassing. Het ‘van overeenkomstige toepassing’ verklaren van artikel 27 WOR leidt (enigszins) tot rechtsonzekerheid. Het instemmingsrecht van de ondernemingsraad vanwege de PW richt zich op ‘voornemens’ van de werkgever, terwijl de WOR betrekking heeft op ‘voorgenomen besluiten’ van de ondernemer. Daarnaast is niet zeker of dit van overeenkomstige toepassing verklaren zich beperkt tot het ‘onderbrengen’ of zich ook uitstrekt tot vaststellen en het nadien wijzigen en intrekken van een pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een premiepensioeninstelling of bij een pensioeninstelling uit een andere lidstaat¹². In de literatuur wordt hierover zeer verschillend gedacht¹³. Nu de PW artikel 27 WOR ‘van overeenkomstige toepassing’ verklaart, een wetgevingstechniek die impliceert dat een bepaling niet geheel letterlijk kan worden toegepast, zou er ruimte kunnen zijn naast een instemmingsrecht bij het onderbrengen ook een instemmingsrecht aan te nemen bij vaststellen, wijzigen of intrekken van een pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een premiepensioeninstelling of bij een pensioeninstelling uit een andere lidstaat. Hoewel niet letterlijk, kunnen in dat geval bij het ‘van overeenkomstige toepassing’ verklaren, de termen ‘voornemens’ en ‘voorgenomen besluiten’ als gelijke termen behandeld worden.

De raad is – net als enkele auteurs en staatssecretaris Klijnsma – de mening toegedaan dat het ‘van overeenkomstige toepassing’ verklaren van artikel 27 WOR in artikel 23 lid 4 PW niet alleen ziet op het ‘onderbrengen’, maar tevens op het ‘vaststellen’, ‘wijzigen’ en ‘intrekken’ (met betrekking tot de pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een premiepensioeninstelling of bij een pensioeninstelling uit andere lidstaten¹⁴).

Dat betekent dat daarmee de gehele instemmingsprocedure uit artikel 27 WOR van toepassing is. Voor de volledigheid zij hier vermeld dat artikel 27 lid 3 WOR ook van

12 Het van overeenkomstige toepassing verklaren strekt zich in ieder geval niet uit tot het wijzigen van de pensioenovereenkomst die wordt ondergebracht bij een pensioenfonds, omdat wijzigen niet in artikel 27 lid 7 BW is opgenomen (alleen vaststellen en intrekken is genoemd).

13 Deze opsomming is ontleend aan voetnoot nr. 16 van S. Kuiper & R. van het Kaar (2014) Ondernemingsraad en pensioen, *Tijdschrift Recht en Arbeid*, nr. 5: E. Lutjens (2012) Instemmingsrecht OR bij PPI behoeft geen wetswijziging, *Pensioen & Praktijk* nr. 12, pp. 16-17 en van dezelfde auteur Instemmingsrecht OR bij PPI, *Pensioen & Praktijk* nr. 9, pp. 14-16; H. van Meerten en H.W.P. van den Hout (2012) Instemmingsrecht OR bij PPI gatenkaas of zonneklaar, *Pensioen & Praktijk*, nr. 1, pp. 11-12; J.W. Boelhouwer (2014) Instemmingsrecht en pensioen: onduidelijkheid houdt aan, *ArbeidsRecht*, nr. 6.

14 Brief van staatssecretaris Klijnsma aan de Tweede Kamer van 21 mei 2013 (Tweede Kamer (2012-1213) 33 182, nr. 46, p. 11).

toepassing is: het instemmingsrecht van de ondernemingsraad vervalt voor zover het pensioen al inhoudelijk is geregeld in een cao.

De overeenkomstige toepassing van artikel 27 WOR betekent in dit geval volgens de raad concreet:

- dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft ten aanzien van de onderbrenging, vaststelling of intrekking van een pensioenovereenkomst die wordt ondergebracht bij een pensioenfonds dat is ontheven van de plicht werknemers te laten participeren in zijn bestuur (artikel 27 lid 7 WOR);
- dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft ten aanzien van de onderbrenging, vaststelling, wijziging of intrekking van een ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ bij een premiepensioeninstelling of een pensioeninstelling uit andere lidstaten (artikel 27 lid 1 onder a WOR);

2.3 De adviesrechten van de ondernemingsraad inzake pensioen

Relevante artikelen in de WOR

In de WOR zijn adviesrechten voor de ondernemingsraad opgenomen, maar niet expliciet voor de arbeidsvoorwaarde pensioen. Het wettelijk adviesrecht van de ondernemingsraad heeft betrekking op belangrijke financieel-economische en bedrijfsorganisatorische besluiten van de ondernemer. In artikel 25 WOR – waar de adviesrechten van ondernemingsraad geregeld zijn – komt het woord pensioen niet voor. Dat de ondernemer de ondernemingsraad geen advies vraagt over voorgenomen pensioenbesluiten¹⁵, betekent evenwel niet dat de ondernemingsraad zich in het adviestraject niet kan buigen over de gevolgen die de voorgenomen besluiten in het kader van artikel 25 WOR hebben voor het aanvullend pensioen. Veel van de adviesaanvragen van de ondernemer hebben betrekking op voorgenomen besluiten van de ondernemer die pensioenconsequenties kunnen hebben.

Onder meer is een essentiële vraag of het voorgenomen besluit – bijvoorbeeld bij een beoogde verkoop van een (onderdeel van een) onderneming – leidt tot een overgang van een onderneming. Indien koper geen pensioenovereenkomst had, maar verkoper wel, houden werknemers een pensioenovereenkomst. En andersom, indien verkoper geen pensioenovereenkomst had, maar koper wel, krijgen werknemers een pensioenovereenkomst. Als koper én verkoper een pensioenovereenkomst hebben, kan een andere pensioenovereenkomst van toepassing worden. Indirecte gevolgen zoals collectieve waardeoverdracht, de hoogte van de collectieve pensioen-

¹⁵ De ondernemingsraad heeft dienaangaande immers instemmingsrechten in de WOR toegekend gekregen.

voorziening, voortzetting van VUT/prepensioenregelingen springen niet in het oog, maar kunnen zowel voor de ondernemer als de ondernemingsraad (en de individuele werknemer) vergaande pensioengevolgen hebben¹⁶. Ook kan pensioen onderdeel zijn van een voorgenomen besluit tot wijziging van de werkzaamheden van de onderneming¹⁷.

Relevante artikelen in de Pensioenwet

De PW regelt ook adviesrechten van de ondernemingsraad, zij het enigszins verholen via onderdeel D van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur (en vanaf 1 juli 2014 via de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen). Dat betreft lagere regelgeving. Deze Principes (en vanaf 1 juli 2014 de Code) regelen dat de werkgever de ondernemingsraad in staat moet stellen om:

- (i) te adviseren over de (verlenging van de) uitvoeringsovereenkomst; en
 - (ii) advies uit te brengen over het niveau van de serviceverlening (de Service Level Agreement) dat de werkgever voornemens is overeen te komen met de verzekeraar.
- De Principes (en straks de Code) verklaren de WOR niet van overeenkomstige toepassing. Dat betekent dat er geen wettelijke grondslag is voor bijvoorbeeld een beroepsrecht van de ondernemingsraad bij de Ondernemingskamer (artikel 26 WOR). Er is evenmin sprake van een ondernemingsovereenkomst in de zin van artikel 32 lid 2 WOR¹⁸.

Onderdeel D van de Principes (en vanaf 1 juli 2014 de punten 7 en 8 van de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen) kent overigens alleen een rol toe aan de ondernemingsraad wanneer de pensioenuitvoerder een verzekeringsmaatschappij is. De Principes (en de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen) zijn dus *niet* van belang indien de pensioenovereenkomst is ondergebracht bij een pensioenfonds of een pensioeninstelling (uit een andere lidstaat). De Code Pensioenfondsen, die op 1 januari 2014 in werking is getreden, bevat geen medezeggenschapsrechten van de ondernemingsraad. De onderdelen A tot en met C van de Principes – die door de Code Pensioenfondsen vervangen zijn – bevatten overigens ook al geen medezeggenschapsrechten van de ondernemingsraad in geval de pensioenuitvoerder een (ondernemings)pensioenfonds is.

Verder heeft de ondernemingsraad bij ondernemingspensioenfondsen soms de mogelijkheid om indirect invloed uit te oefenen op de samenstelling van het bestuur. Dat is

16 M. Heemskerk (2010) *Ondernemingsraad en pensioen*, p. 93 e.v.

17 S. Kuiper & R. van het Kaar (2014) *Ondernemingsraad en pensioen*, *Tijdschrift Recht en Arbeid*, nr. 5. en dan vooral Hof Amsterdam (ondernemingskamer) 5 december 2013, ECLI:NL:GHAMST:2013:4948 (IBM).

18 M. Heemskerk (2010) *Ondernemingsraad en pensioen*, p. 131.

het geval indien de ondernemingsraad de mogelijkheid heeft gekregen om werknemersvertegenwoordigers te benoemen in het bestuur van het ondernemingspensioenfonds¹⁹.

2.4 Resumerend

De ondernemingsraad heeft instemmingsrechten ten aanzien van de arbeidsvoorwaarde pensioen, die zowel in de WOR (artikel 27) als in de PW (artikel 23 lid 4) zijn geregeld. De reikwijdte van de WOR kent zo zijn beperkingen, hetgeen onder andere blijkt uit het feit dat:

- alleen voorgenomen besluiten van algemene strekking van de ondernemer instemmingsplichtig zijn;
- de ondernemingsraad van de werkgever geen rol heeft bij voorgenomen besluiten van de pensioenuitvoerder (het pensioenfonds of de verzekeraar);
- een pensioenregeling die door een pensioenfonds wordt uitgevoerd, kan worden gewijzigd zonder dat instemming van de ondernemingsraad vereist is;
- de ondernemingsraad geen instemmingsrecht heeft voor zover het pensioen reeds inhoudelijk is geregeld in een cao of een regeling van arbeidsvoorwaarden vastgesteld door een publiekrechtelijk orgaan.

De PW maakt op zijn beurt niet volstrekt duidelijk of de ondernemingsraad ook instemmingsrecht toekomt voor voorgenomen besluiten tot *vaststelling, wijziging en intrekking* van pensioenovereenkomsten van in artikel 23 lid 4 Pensioenwet genoemde pensioenuitvoerders, of alleen ten aanzien van het *onderbrengen* van een pensioenovereenkomst bij een in artikel 23 lid 4 Pensioenwet genoemde pensioenuitvoerder. De raad gaat ervan uit dat het de bedoeling is dat artikel 23 lid 4 PW artikel 27 WOR volledig van toepassing verklaart, zodat ten aanzien van de in lid 4 van artikel 23 PW genoemde pensioenuitvoerders de ondernemingsraad zowel voor voorgenomen besluiten van de ondernemer voor het onderbrengen alsook voor voorgenomen besluiten van de ondernemer voor het vaststellen, wijzigen en intrekken van een pensioenovereenkomst instemmingsrecht heeft. Uitzondering betreft het wijzigen van een pensioenovereenkomst, die wordt uitgevoerd door een pensioenfonds. Dat is een gevolg van de formulering van artikel 27 lid 7 WOR (zie hiervoor).

Daarnaast heeft de ondernemingsraad adviesrechten indien de pensioenuitvoerder een verzekeringsmaatschappij is, zij het dat die niet expliciet in wetgeving zijn geregeld, maar via lagere wetgeving (de Principes voor goed pensioenfondsbestuur en

¹⁹ Zie artikel 99 lid 5 PW.

vanaf 1 juli 2014 de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen) gestalte hebben gekregen.

Voorts kan het zo zijn dat adviesaanvragen van de ondernemer die betrekking hebben op voorgenomen besluiten van de ondernemer op grond van artikel 25 WOR pensioenconsequenties kunnen hebben.

In bijlage 3 zijn de instemmings- en adviesrechten van de ondernemingsraad schematisch weergegeven.

3 De begrippen ‘regeling’, pensioenovereenkomst en uitvoeringsovereenkomst

Met de komst van de Pensioenwet zijn er niet twee maar drie documenten waarin een pensioenregeling is vastgelegd: de pensioenovereenkomst, de uitvoeringsovereenkomst en het pensioenreglement. De WOR maakt onderscheid tussen ‘een regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ en een ‘pensioenovereenkomst’. De PW voegt daaraan de ‘uitvoeringsovereenkomst’ en het ‘pensioenreglement’ toe¹. Deze kernbegrippen bepalen de reikwijdte van de medezeggenschapsrechten van een ondernemingsraad aangaande de arbeidsvoorwaarde pensioen².

Voor de invulling van het WOR-begrip ‘een regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ is het de vraag of hier alleen de pensioenovereenkomst onder valt of dat dit begrip de pensioenovereenkomst plus (een deel van) de uitvoeringsovereenkomst omvat. Voor de ondernemingsraad en de ondernemer is het een groot verschil of de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft over de pensioenovereenkomst (afspraken tussen werkgever en werknemer(s))³ of (ook) over de afspraken tussen werkgever en pensioenverzekeraar (de uitvoeringsovereenkomst)⁴.

Hieronder zet de raad kort uiteen welke meningen er zijn over de reikwijdte van het instemmingsrecht (paragraaf 3.1) en waarop het instemmingsrecht volgens de raad zou moeten zien (paragraaf 3.2). De laatste paragraaf van het hoofdstuk bevat enkele aanbevelingen en suggesties van de raad (paragraaf 3.3).

1 Artikel 1 Pensioenwet geeft aan dat onder pensioenovereenkomst moet worden verstaan: hetgeen tussen een werkgever en een werknemer is overeengekomen betreffende pensioen; dat onder pensioenreglement moet worden verstaan: de door de pensioenuitvoerder opgestelde regeling met betrekking tot de verhouding tussen pensioenuitvoerder en deelnemer, en dat onder uitvoeringsovereenkomst moet worden verstaan: de overeenkomst tussen een werkgever en een pensioenuitvoerder over de uitvoering van een of meer pensioenovereenkomsten.

Artikel 10 Pensioenwet geeft vervolgens het karakter van de pensioenovereenkomst aan: a. een uitkeringsovereenkomst; of b. een kapitaalovereenkomst; of c. een premieovereenkomst.

2 S. Kuiper & R. van het Kaar (2014) Ondernemingsraad en pensioen, *Tijdschrift Recht en Arbeid*, nr. 5.

3 In artikel 1 PW is ‘pensioenovereenkomst’ omschreven als: hetgeen tussen een werkgever en een werknemer is overeengekomen betreffende pensioen.

4 In artikel 1 PW is ‘uitvoeringsovereenkomst’ omschreven als: de overeenkomst tussen een werkgever en een pensioenuitvoerder over de uitvoering van een of meer pensioenovereenkomsten.

3.1 Pensioenverzekering: pensioenovereenkomst en/of uitvoeringsovereenkomst?

In paragraaf 2.1 is al kort het amendement Keja/ De Korte aangehaald, waarbij het woord ‘pensioenregelingen’ werd vervangen door ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’. Het begrippenkader ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ is echter niet gedefinieerd in de WOR en ook de toelichting bij het amendement biedt geen enkel aanknopingspunt voor de vraag of daarmee pensioenovereenkomst en/of uitvoeringsovereenkomst is bedoeld. Aangenomen mag worden dat ‘pensioenverzekering’ de huidige uitvoeringsovereenkomst is tussen de werkgever en de pensioenverzekeraar⁵. Maar daarmee is nog steeds niet duidelijk of de instemmingsrechten van de ondernemingsraad betrekking hebben op de pensioenovereenkomst en/of de uitvoeringsovereenkomst.

Aansluiting in de Pensioenwet⁶?

Omdat in de WOR geen definitie is te vinden over ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ zou aansluiting kunnen worden gezocht in de Pensioenwet. In de Pensioenwet is de term ‘pensioenregeling’ (niet: regeling) omschreven als een pensioenregeling op grond van een pensioenovereenkomst⁷. In de parlementaire geschiedenis wordt ‘pensioenregeling’ regelmatig toegelicht en wel als volgt:

Met het begrip pensioenregeling wordt bedoeld op het kader waarop de individuele pensioenovereenkomsten tussen werkgever en werknemer kunnen zijn gebaseerd. De onderhandelingen over de pensioenregeling worden veelal door sociale partners (vertegenwoordigers van werkgever(s) en werknemers) gevoerd. De afgesproken pensioenregeling wordt vervolgens opgenomen in pensioenovereenkomsten tussen de werkgever en een individuele werknemer.⁸

De Pensioenwet en de wetsgeschiedenis bieden geen van beide uitsluitel. De omschrijving in de Pensioenfondsrichtlijn van pensioenregeling lijkt aan te knopen bij pensioenovereenkomst: *een contract, een overeenkomst, een trustakte of voorschriften waarin is bepaald welke pensioenuitkeringen worden toegezegd en onder welke voorwaarden.*⁹

Al deze aanknopingspunten bieden echter allesbehalve helderheid.

5 E. Lutjens (2008) *Pensioenwet: Analyse en commentaar*, p. 390.

6 M. Heemskerck (2010) *Ondernemingsraad en pensioen*, pp. 65-66.

7 Zie artikel 1 Pensioenwet.

8 Tweede Kamer (2005-2006) 30 413, nr. 3, p. 163.

9 EG Richtlijn 2003/41, artikel 6 onder b.

Standpunten parlement

In het parlement zijn vanaf de jaren 80 van de vorige eeuw tot op heden wel pogingen gedaan om het begrip 'een regeling met betrekking tot een pensioenverzekering' terug te brengen tot de begrippen pensioen- en uitvoeringsovereenkomst. Niet alle ministers en staatssecretarissen waren (en zijn) het met elkaar eens.

Tot vrij recent was onduidelijk of het instemmingsrecht van de ondernemingsraad bij een verzekerde pensioenregeling ziet op de pensioenovereenkomst, de uitvoeringsovereenkomst of op beide. Achtereenvolgende ministers gaven hierover tegengestelde meningen en dat leidde tot uiteenlopende opvattingen in de juridische literatuur (waarvan in de volgende subparagraaf het een en ander is opgenomen).

Bij de Veegwet bij de Pensioenwet in 2007 stelde Donner (destijds minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) tegen de heersende opvatting in dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft op (alleen) de uitvoeringsovereenkomst en niet op de pensioenovereenkomst¹⁰. De heersende opvatting was dat de ondernemingsraad bij een verzekerde pensioenregeling over de arbeidsvoorwaarde tussen werkgever en werknemer gaat en dus over de inhoud van de pensioenovereenkomst.

Op basis van latere Kamervragen van Omtzigt antwoordde Kamp (destijds minister van Sociale Zaken en Werkgelegenheid) in gelijke bewoordingen als Donner destijds¹¹.

Omtzigt heeft in mei 2013 bij de behandeling van het Wetsvoorstel versterking bestuur pensioenfondsen in de Tweede Kamer wederom hiervoor een amendement ingediend, inhoudende (kort samengevat): de ondernemingsraad heeft instemmingsrecht op de uitvoeringsovereenkomst en de pensioenovereenkomst omdat de basisgedachte van de WOR is dat de ondernemingsraad medezeggenschap heeft bij de arbeidsvoorwaarde pensioen¹².

Staatssecretaris Klijnsma heeft hierover een andere mening dan Omtzigt, zo blijkt uit haar brief van 21 mei 2013 aan de Tweede Kamer¹³. Kort gezegd antwoordt zij tegen de opvattingen van Donner en Kamp in dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft op de pensioenovereenkomst, en niet op de uitvoeringsovereenkomst, omdat de ondernemingsraad anders instemming krijgt over een verzekeringsovereenkomst tussen de werkgever en de verzekeraar, "waarbij de ondernemingsraad geen partij is". Daarmee heeft zij het amendement van Omtzigt afgeraden. Het amendement is vervolgens verworpen¹⁴. In haar brief van 17 januari 2014 aan de Tweede Kamer heeft zij haar standpunt herhaald. Dit laat overigens onverlet dat werkgever

10 Tweede Kamer (2007-2008) 31 226, nr. 14, p. 22 en Eerste Kamer (2007-2008) 31 226, G, p. 5.

11 Aangangsel Handelingen, Tweede Kamer (2011-2012), nr. 2259.

12 Tweede Kamer (2012-2013) 33 182, o.a. nrs. 22 en 48.

13 Tweede Kamer (2012-2013) 33 182, nr. 46, nr. 49 en nr. 51.

14 Tweede Kamer (2012-2013) 33 182, nr. 87.

en werknemer in de pensioenovereenkomst nadere afspraken kunnen maken over de keuze voor een pensioenuitvoerder en de invloed van de ondernemingsraad op de uitvoeringsovereenkomst, aldus staatssecretaris Klijnsma¹⁵.

Enkele standpunten in de literatuur

Ook in de literatuur zijn wel pogingen gedaan om meer duidelijkheid te scheppen over de reikwijdte van het instemmingsrecht van de ondernemingsraad¹⁶. Enkele meningen – op hoofdpunten weergegeven – zijn:

- De Greef en Heemskerk vinden dat de ondernemingsraad wel een instemmingsrecht heeft bij rechtstreeks verzekerde regelingen over de uitvoeringsovereenkomst op grond van artikel 27 lid 1 sub a WOR.
- Lutjens en Boelhouwer menen daarentegen dat niet klip-en-klaar is dat ook de uitvoering onder artikel 27 lid 1 sub a WOR valt. Volgens laatstgenoemden kent het artikel uitsluitend een instemmingsrecht aan de ondernemingsraad toe ten aanzien van een regeling met betrekking tot een pensioenverzekering; met andere woorden: zolang de tekst van de wet geen duidelijkheid biedt, is er wat hen betreft geen instemmingsrecht met betrekking tot de uitvoeringsovereenkomst.
- Kuiper en Van het Kaar zijn van mening dat voor een instemmingsrecht van de ondernemingsraad met betrekking tot de arbeidsvoorwaarde pensioen doorslaggevend zou moeten zijn of het voorgenomen besluit (of in voorkomende gevallen het feitelijk handelen van de ondernemer) tot doel en strekking heeft dit onderwerp te regelen.

Daarmee is de vraag naar de reikwijdte van het begrip ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ nog niet van tafel, maar de vraag is niet langer beperkt tot de vraag of het instemmingsrecht van de ondernemingsraad ziet op de pensioenovereenkomst en/of de uitvoeringsovereenkomst¹⁷.

15 Eerste Kamer (2012-2013) 33 182, D, pp. 21-22.

16 Deze opsomming is ontleend aan voetnoot nr. 16 van S. Kuiper & R. van het Kaar (2014) Ondernemingsraad en pensioen, *Tijdschrift Recht en Arbeid*, nr. 5.

Zeggenschap over pensioen- en uitvoeringsovereenkomst: M. Heemskerk (2010) Instemmingsrecht OR Pensioenwet is gebrekkig, *Pensioen & Praktijk*, nr. 10, pp. 9-14 en *Ondernemingsraad en pensioen*, Amsterdam: Vrije Universiteit 2010; M. van den Broek en R. Veugelers (2008) De Veegwet Pensioenwet; de pensioenwet nu op orde?, *Pensioen Actief*, nr. 5, pp. 5-8; H.V.R. Lepoutre (2008) Pension (fund) governance: Invoering en enkele juridische problemen, *Tijdschrift voor Pensioenvraagstukken*, nr. 20;

Zeggenschap hoofdzakelijk over de uitvoeringsovereenkomst: W. Wille (2008) Instemmingsrecht OR bij niet-verzekerde pensioenregelingen, *Pensioen & Praktijk*, nr. 12, pp. 6-10;

Zeggenschap hoofdzakelijk over de pensioenovereenkomst: E. Lutjens (2012) Instemmingsrecht OR, *Pensioen & Praktijk*, nr. 5, pp. 4-6 (zie eerder anders E. Lutjens (2008) Instemmingsrecht ondernemingsraad, *Pensioen & Praktijk*, nr. 5, pp. 4-6); H.P. Breuker (2013) OR en pensioen, *Pensioen & Praktijk*, nr. 4, pp. 22-25; J.W. Boelhouwer (2014) Instemmingsrecht en pensioen: Onduidelijkheid houdt aan, *ArbeidsRecht*, nr. 6.

17 S. Kuiper & R. van het Kaar (2014) Ondernemingsraad en pensioen, *Tijdschrift Recht en Arbeid*, nr. 5.

3.2 **Waarop het instemmingsrecht van de ondernemingsraad volgens de raad zou moeten zien**

De wetsgeschiedenis noch de literatuur geven een duidelijke uitleg wat een 'regeling met betrekking tot een pensioenverzekering' precies inhoudt en of het instemmingsrecht van de ondernemingsraad ziet op de pensioenovereenkomst en/of (delen van) de uitvoeringsovereenkomst. Het is vooral de afbakening tussen de arbeidsvoorwaarde en de uitvoering daarvan die tot onzekerheid leidt. Om die reden is getracht de zeggenschap te beperken tot hetzij de pensioenovereenkomst hetzij de uitvoeringsovereenkomst.

De raad is van mening dat het verstandiger is om meer aan te sluiten bij de bedoeling van de WOR waar het uitgangspunt is opgenomen dat de ondernemingsraad medezeggenschap heeft ten aanzien van de arbeidsvoorwaarde pensioen. Wat wel en niet onder de arbeidsvoorwaarde pensioen zou moeten worden geschaard, laat zich blijkbaar niet zo gemakkelijk eenduidig categoriseren om dit vervolgens vast te leggen in de pensioenovereenkomst respectievelijk in de uitvoeringsovereenkomst. Beide overeenkomsten regelen onderwerpen die van wezenlijke invloed zijn op de arbeidsvoorwaarde pensioen. De pensioenovereenkomst bevat de kern van de arbeidsvoorwaarde pensioen. De artikelen 10 tot en met 19 PW geven aan welke inhoud van de pensioenovereenkomst moet bevatten, te weten:

- karakter pensioenovereenkomst;
- vaststelling uitkering, kapitaal of premie;
- betalingsvoorbehoud;
- verlening van toeslagen;
- beperking onderscheid naar leeftijd bij verwerving en aanbod;
- nadere eisen ouderdomspensioen;
- nadere eisen partnerpensioen;
- evenredige verwerving pensioenaanspraken;
- evenredig doorberekenen van kosten;
- behoud aanspraken bij verlaging pensioengevend salaris;
- wijziging pensioenovereenkomst.

De PW schrijft vervolgens in artikel 25 voor wat de uitvoeringsovereenkomst moet regelen, te weten:

- de wijze waarop de premie wordt vastgesteld (premiebeleid en tarieven);
- de wijze waarop de premie wordt betaald;
- informatie die de werkgever aan de pensioenuitvoerder verstrekt;
- de procedures die gelden indien de werkgever geen premie betaalt;

- de procedures die gelden bij het omzetten van (wijzigingen in) de pensioenovereenkomst in het pensioenreglement;
- de voorwaarden voor toeslagverlening (indexatiebeleid);
- besluitvorming over vermogenstekorten- of overschotten en winstdeling (overrente- of gesepareerd depot);
- de voorwaarden die gelden bij beëindiging van de uitvoeringsovereenkomst (exitbepalingen).

En de volgende bepalingen mag de uitvoeringsovereenkomst ook regelen:

- een betalingsvoorbehoud van de werkgever;
- kortingen op premie of terugstorting;
- bijstortverplichting werkgever;
- vrijwillige voortzetting van de pensioenregeling na beëindiging van het dienstverband;
- vrijwillige aansluiting bij een bedrijfstakpensioenfonds;
- vrijwillige pensioenregelingen.

In het kader van de adviesvoorbereiding door de SER-Pensioencommissie zijn aan de achterbannen van de werkgevers- en werknemersorganisaties twee vragen voorgelegd, te weten:

- Zijn er onderdelen die van materiële invloed kunnen zijn op de arbeidsvoorwaarde pensioen die, alleen geregeld zijn in een uitvoeringsovereenkomst of tevens in een pensioenovereenkomst?
- Zijn er nog andere onderdelen die van materiële invloed zijn op de pensioenuitkomst en die in de uitvoeringsovereenkomst zijn geregeld (in plaats van in de pensioenovereenkomst)?

In het kader (hieronder) zijn de reacties van de achterbannen, na een inleiding, kort uiteengezet.

Pensioenovereenkomst of uitvoeringsovereenkomst?*

Welke pensioenonderdelen formeel gezien in de pensioenovereenkomst respectievelijk in de uitvoeringsovereenkomst moet worden opgenomen, is in de Pensioenwet voorgeschreven. Die verdeling van de pensioenonderdelen over de genoemde overeenkomsten blijkt echter in de praktijk niet altijd even strikt te worden aangehouden. In de praktijk komt het namelijk voor dat bepaalde inhoudelijke aspecten van een pensioenregeling die van materiële invloed zijn op de arbeidsvoorwaarde pensioen, in de uitvoeringsovereenkomst tussen de werkgever en de pensioenuitvoerder zijn

geregeld in plaats van in de pensioenovereenkomst tussen werkgever en werknemer(s). Ook komt het voor dat aspecten die thuishoren in de uitvoeringsovereenkomst (ook) in de pensioenovereenkomst worden geregeld. Het instemmingsrecht van de ondernemingsraad ziet alleen op de in de pensioenovereenkomst opgenomen pensioenaspecten.

Navraag vanuit de achterbannen van de werkgevers- en werknemersgeleding van de SER-Pensioencommissie (die dit advies heeft voorbereid) heeft geleid tot de volgende (niet-limitatieve) opsomming van inhoudelijke aspecten van een pensioenregeling die van materiële invloed (kunnen) zijn op de arbeidsvoorwaarde pensioen, maar die in de uitvoeringsovereenkomst zijn geregeld:

- kortingen op de premie en terugstortingen
- wijze van bepalen van de premie
- bijstortverplichtingen werkgevers
- deling in overrendement en technisch resultaat
- vrijwillige voortzetting van de pensioenregeling na beëindiging dienstverband
- afspraken over collectieve waardeoverdracht (te denken valt aan de hoogte van de exitvergoeding en het meenemen van een gesepareerd beleggingsdepot)
- nadere invulling/beperking van de voorwaarden van de toeslagverlening (indexatiebeleid)
- de wijze waarop uitvoeringskosten en kosten van beleggingsbeheer verrekend worden
- de mate waarin de uitvoerder beleidsruimte heeft ten aanzien van de keuze van het beleggingsprofiel (bij niet-gegarandeerde opbouw).

Sommige van de genoemde voorbeelden worden in meerdere of mindere mate wel expliciet in pensioenovereenkomsten verwoord. Dit betreft met name de voorwaarden voor indexatiebeleid en de financieringsbron daarvan (deling in overrendement en technisch resultaat). Indien de genoemde voorbeelden niet in de pensioenovereenkomst worden benoemd, dan zijn ze daar soms alleen impliciet uit af te leiden. Hoewel de grens tussen inhoud en uitvoering strikt in de Pensioenwet is geregeld, blijkt in de praktijk dat die grens soms moeilijk te trekken is.

* Een en ander blijkt uit de door de Pensioencommissie van de SER eind april 2014 in de achterbannen van werkgevers- en werknemersorganisaties uitgezette vragen wat nu precies in de praktijk geregeld is in respectievelijk de pensioenovereenkomst en de uitvoeringsovereenkomst en wat daarbij wenselijk is.

Uit de bovenstaande opsomming van onderwerpen uit de Pensioenwet blijkt dat de uitvoeringsovereenkomst afspraken kan bevatten die van invloed zijn op de materiële inhoud van de arbeidsvoorwaarde pensioen voor werknemers. Anders gezegd:

de afspraken tussen de werkgever en de pensioenuitvoerder kunnen het aanvullend pensioen beïnvloeden¹⁸. In de praktijk blijkt de scheiding wat in welke overeenkomst wordt geregeld dus niet altijd zo strikt te zijn: sommige van de in artikel 25 PW genoemde onderwerpen worden – in meerdere of mindere mate – wel expliciet in pensioenovereenkomsten genoemd. Dit betreft met name de voorwaarden voor indexatiebeleid en de financieringsbron daarvan (deling in overrendement en technisch resultaat). Indien de werkgever/ondernemer besluit om uitvoeringsaspecten deel uit te laten maken van de pensioenovereenkomst, dan is een dergelijk besluit eenvoudigweg instemmingsplichtig (geworden). Ook ten aanzien van afspraken in de uitvoeringsovereenkomst die van invloed zijn op de materiële inhoud van de arbeidsvoorwaarde pensioen voor werknemers, acht de raad door die afspraken op te nemen in de pensioenovereenkomst instemmingsrecht aangewezen.

3.3 Visie en aanbevelingen van de raad

De raad is er terughoudend in om te adviseren de uitvoeringsovereenkomst als geheel naast de pensioenovereenkomst onder het instemmingsrecht van de ondernemingsraad te brengen. In de uitvoeringsovereenkomst worden immers ook andere voorwaarden opgenomen waarop geen instemmingsrecht is geregeld.

Bij verzekerde regelingen is er door de beperkte schaalgrootte weinig tot geen onderhandelingsruimte voor de werkgever als contractant met de pensioenuitvoerder. De concrete offerte(s) van de verzekeraar(s) is (zijn) het gegeven kader waarbinnen de pensioenregeling moet worden uitgevoerd. Indien een ondernemingsraad niet instemt met het bereikte resultaat, is voor de werkgever opnieuw onderhandelen met de verzekeraar – naar de ervaring van werkgevers – geen optie.

Bij uitvoering door pensioenfondsen is er wel meer onderhandelingsruimte, maar deels slechts in theorie. Een bestaande uitvoeringsovereenkomst laat zich niet eenzijdig wijzigen. Echter, de grens tussen inhoud van de regeling en de uitvoering ervan is moeilijk te trekken. Te meer omdat de (mede)zeggenschap in de uitvoering strikt geregeld is in de Pensioenwet.

Aanpassen terminologie in de WOR

De raad adviseert het kabinet om in lid 1 onder a van artikel 27 WOR de term ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ te wijzigen in ‘regelingen met betrekking tot een pensioenovereenkomst’, zodat de ondernemingsraad instemmingsrecht krijgt over de arbeidsvoorwaardelijke aspecten van de pensioenregeling ongeacht de pensioenuitvoerder. Die omschrijving sluit meer aan bij de oorspronke-

18 M. Heemskerk (2010) *Ondernemingsraad en pensioen*, p. 70.

lijke tekst van het wetsvoorstel voor artikel 27 WOR begin jaren 70 van de vorige eeuw. De term pensioenovereenkomst stelt het arbeidsvoorwaardelijke aspect centraal. Dit impliceert dat ook bij verzekerde regelingen instemmingsrechten worden toegekend daar waar het betrekking heeft op de pensioenovereenkomst.

Primaat bij werkgevers en werknemers

Omdat de grens tussen inhoud van de pensioenregeling en de uitvoering ervan moeilijk te trekken is, vindt de raad het een elegante oplossing¹⁹ om de keuze welke onderdelen van de uitvoeringsovereenkomst (op grond van de Pensioenwet) – derhalve: welke uitvoeringsaspecten – deel uitmaken van de pensioenovereenkomst bij werkgevers en werknemers te laten liggen. Als zij uitvoeringsaspecten deel maken van de pensioenovereenkomst, dan is een voorgenomen besluit ten aanzien van een vaststelling, wijziging of intrekking van die uitvoeringsaspecten instemmingsplichtig. Indien het vragen van instemming door de ondernemingsraad in een voorkomend geval minder duidelijk is, dan dient de ondernemingsraad te stellen en te bewijzen dat het (de) betreffende uitvoeringsaspect/-aspecten wel degelijk de arbeidsvoorwaarde pensioen raakt/raken. Daarbij dient in ogenschouw te worden genomen dat die onduidelijkheid zich vaak pas na jaren openbaart.

Informatieplicht ondernemer

Om ervoor te zorgen dat de ondernemingsraad tijdig kennis kan nemen van voorgenomen wijzigingen in de uitvoeringsovereenkomst, zodat de ondernemingsraad kan stellen en bewijzen dat het (de) betreffende uitvoeringsaspect(en) wel degelijk de arbeidsvoorwaarde pensioen raak(en)t, stelt de raad voor om een informatieplicht dienaangaande voor de ondernemer in de WOR op te nemen. Dit betekent dat er een informatieplicht wordt geïntroduceerd met betrekking tot de uitvoeringsovereenkomst ongeacht de pensioenuitvoerder. Het artikel zou een plaats kunnen krijgen in hoofdstuk IVB van de WOR en als volgt kunnen luiden:

De ondernemer is verplicht de ondernemingsraad zo spoedig mogelijk schriftelijk te informeren over elke voorgenomen wijziging van een uitvoeringsovereenkomst in de zin van artikel 1 Pensioenwet, in het bijzonder met betrekking tot aangelegenheden als bedoeld in artikel 27.

Ondernemingsovereenkomst

Daarnaast biedt voor de ondernemingsraad en de ondernemer de ondernemingsovereenkomst van artikel 32 WOR nog uitkomst om de instemmingsrechten uit te

¹⁹ Zie: S. Kuiper & R. van het Kaar (2014) Ondernemingsraad en pensioen, *Tijdschrift Recht en Arbeid*, nr. 5.

breiden over (delen van) de uitvoeringsovereenkomst. In de ondernemingsovereenkomst kunnen de ondernemer en de ondernemingsraad nadere afspraken maken over de reikwijdte van de medezeggenschapsrechten. Er is dan sprake van een bovenwettelijk instemmingsrecht.

Afhankelijk van inhoud uitvoeringsovereenkomst

Ook kan de ondernemingsraad zijn definitieve instemming met de pensioenovereenkomst laten afhangen van de manier waarop de inhoud daarvan is of wordt geïmplementeerd in de uitvoeringsovereenkomst, zodat de ondernemingsraad toch indirect invloed kan uitoefenen op een adequate weerslag van de pensioenovereenkomst in de uitvoeringsovereenkomst²⁰.

20 K. Vermeulen (2013) OR-rechten bij pensioen (iets) uitgebreid, *Zeggenschap*, nr. 3, p. 20.

4 Een instemmingsrecht van de ondernemingsraad voor wijzigen pensioenovereenkomst bij een ondernemingspensioenfonds

In dit hoofdstuk komt eerst de recente wijziging van artikel 27 WOR (paragraaf 4.1) aan de orde. Daarna bespreekt de raad de mogelijke medezeggenschapstekorten (paragraaf 4.2) bij ondernemingspensioenfonds, de vraag of van medezeggenschapstekorten sprake is en of de toekenning van een instemmingsrecht aan de ondernemingsraad ongeacht de pensioenuitvoerder een goede oplossing biedt (paragraaf 4.3). De paragraaf sluit af met enkele aanbevelingen van de raad (paragraaf 4.4).

4.1 Lid 7 van artikel 27 WOR

Tot voor kort had de ondernemingsraad geen instemmingsrecht ten aanzien van een pensioen dat door de werkgever bij een pensioenfonds was ondergebracht. Door het amendement van Omtzigt in de Wet versterking bestuur pensioenfonds is dit sinds 7 augustus 2013 veranderd. Aan artikel 27 WOR is een lid 7 toegevoegd, waarin het instemmingsrecht van de ondernemingsraad is uitgebreid naar het vaststellen of intrekken van een pensioenovereenkomst die wordt ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds, een niet-verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds (ook wel: de vrijwillige aansluiting van de werkgever bij een bedrijfstakpensioenfonds) en het niet-verplicht gestelde deel van een regeling bij een bedrijfstakpensioenfonds.

Met name de uitbreiding van het instemmingsrecht tot het ondernemingspensioenfonds zal zich in de praktijk van de medezeggenschap doen voelen. Zo kan het onderbrengen van een pensioenregeling bij een ondernemingspensioenfonds niet meer worden geëffectueerd zonder instemming van de ondernemingsraad.

Dat uitsluitend bij de vrijwillige aansluiting bij een bedrijfstakpensioenfonds of het niet-verplicht gestelde deel van een regeling bij een bedrijfstakpensioenfonds aan de ondernemingsraad instemmingsrecht is toegekend, heeft als reden dat de medezeggenschap ten aanzien van het verplicht gestelde bedrijfstakpensioenfonds al is gewaarborgd. De verplichtingstelling van een bedrijfstakpensioenfonds gebeurt immers op verzoek van sociale partners, die een belangrijke meerderheid van de personen die in de bedrijfstak werkzaam zijn, personen moeten vertegenwoordi-

gen. Daarmee hebben de werknemers via de vakbonden al inspraak¹. Dit is van groot belang en mag niet onder druk komen te staan door de beoogde wijziging van artikel 27 lid 1 onder a WOR.

In lid 7 van artikel 27 WOR is geen instemmingsrecht aan de ondernemingsraad toegekend bij de wijziging van een pensioenovereenkomst die door een ondernemingspensioenfonds wordt uitgevoerd. Dat is een opvallend verschil met het instemmingsrecht van de ondernemingsraad bij een wijziging van een bij een pensioenverzekeraar ondergebrachte pensioenregeling (instemming bij vaststellen, wijzigen en intrekken). Strikt genomen valt een wijziging na de vaststelling van een pensioenovereenkomst bij een ondernemings- en bedrijfstakpensioenfonds dus niet onder het instemmingsrecht.

Staatssecretaris Klijnsma is, omdat er sprake zou zijn van een tekortkoming in de medezeggenschap, voornemens de WOR in artikel 27 lid 1 onder a te wijzigen in die zin dat de ondernemingsraad altijd instemmingsrecht heeft bij het vaststellen, wijzigen of intrekken van een pensioenregeling, ongeacht de pensioenuitvoerder.

4.2 Is er sprake van een tekortkoming in medezeggenschap?

Een aantal opmerkingen is hier op zijn plaats. Het aantal werkgevers dat een pensioenregeling onderbrengt bij een premiepensioeninstelling of bij een verzekeraar neemt toe. Een relatief klein deel van de werknemers in Nederland heeft te maken met een ondernemingspensioenfonds. Het aantal neemt ook steeds verder af. Vijftien jaar geleden telde Nederland ongeveer 1000 ondernemingspensioenfonds; volgens De Nederlandse Bank waren er in het derde kwartaal van 2013 nog maar circa 296 over². Het grootste deel van de werknemers valt onder een pensioenregeling die bij cao wordt overeengekomen, of onder een verplicht gestelde bedrijfstakpensioenfondsregeling. In die gevallen ligt het primaat tot onderhandeling over de pensioenregeling volgens wetgeving bij cao-partijen en heeft de ondernemingsraad geen instemmingsrecht. Verder heeft de ondernemingsraad via artikel 27 lid 7 WOR instemmingsrechten gekregen bij voorgenomen besluiten van de ondernemer tot vaststelling of intrekking van een pensioenovereenkomst die wordt ondergebracht bij een niet-verplicht bedrijfstakpensioenfonds (vrijwillige aansluiting). De vrijwillige aansluiting heeft slechts betrekking op een klein deel van de Nederlandse pensioenfonds.

1 J.W. Boelhouwer (2014) Instemmingsrecht en pensioen: onduidelijkheid houdt aan, *ArbeidsRecht*, nr. 6.

2 K. Vermeulen (2013) OR-rechten bij pensioen (iets) uitgebreid, *Zeggenschap*, nr. 3, p. 20; J.W. Boelhouwer (2014) Instemmingsrecht en pensioen: onduidelijkheid houdt aan, *ArbeidsRecht*, nr. 6.

In de literatuur is wel gesteld dat het aan de ondernemingsraad onthouden van instemmingsrecht op een wijziging van de pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds, een leemte in de medezeggenschap tot gevolg heeft³. Onder andere worden genoemd:

- Als er sprake is van een geïncorporeerde pensioenregeling, dan worden besluiten over de inhoud van de regeling niet door de werkgever maar het pensioenfondsbestuur genomen. Artikel 27 WOR is dan helemaal niet van toepassing.
- Op besluiten van het pensioenfondsbestuur is de zwaarwichtigbelangtoets van artikel 7:613 BW (artikel 19 PW) niet van toepassing. Het pensioenfondsbestuur is weliswaar gehouden aan de verplichting tot evenwichtige belangenbehartiging (artikel 105 lid 2 PW), maar de bescherming die dit de werknemer biedt, lijkt minder hard dan de bescherming via het zwaarwichtig belang van artikel 7:613 BW (artikel 19 PW).
- Bij paritair samengestelde pensioenfondsbesturen zijn zowel de werkgevers als de werknemers gelijkkelijk vertegenwoordigd. Vanwege het paritaire karakter van het pensioenfondsbestuur zou een instemmingsrecht voor de ondernemingsraad kunnen leiden tot dubbele medezeggenschap. Het pensioenfondsbestuur bepaalt echter niet de materiële inhoud van de pensioenovereenkomst, maar de uitvoering daarvan. De materiële inhoud van de pensioenovereenkomst – derhalve de arbeidsvoorwaarde pensioen – die is ondergebracht bij een pensioenfonds wordt bepaald door de werkgever en de werknemers. De ondernemingsraad heeft echter geen instemmingsrecht bij wijzigingen in de pensioenovereenkomst indien de wijzigingsbevoegdheid contractueel is overgedragen aan het pensioenfondsbestuur.

De bovengenoemde aspecten spelen voornamelijk indien de wijzigingsbevoegdheid ten aanzien van de inhoud van de pensioenregeling (de pensioenovereenkomst) is overgedragen aan het ondernemingspensioenfondsbestuur. Van belang daarbij zijn de rechten van het pensioenfondsbestuur en de deelnemersraad van een pensioenfonds, waarop in de volgende subparagraaf wordt ingegaan. Daarbij wordt achterenvolgens ingegaan op de situatie vóór en na inwerkingtreding van de WVBP.

3 Deze opsomming is ontleend aan E. Schop (2014) Rol OR bij uitvoering pensioenovereenkomst bij Opf: de discussie is nog niet af, *TPV*, nr. 15, waarin onder meer verwezen wordt naar: M. Heemskerk (2010) OR en pensioen, pp. 63-64; E. Lutjens (2008) Instemmingsrecht OR, *P&P*, nr. 5; H. Lepoutre (2008) Pension (fund) governance: invoering van enkele juridische problemen, *TPV*, nr. 4, p. 121; A.G. van Marwijk Kooy (2013) Bedrijfstakpensioenfonds en onderbrenging: de Pensioenwet nader beschouwd, *TPV*, nr. 52; E. Lutjens (2013) Wijziging van pensioenregeling voor ex-werknemer en schrappen art. 20 PW, *TPV*, nr. 40; M. Heemskerk c.s. (2012) Wijzigingsvraagstukken in de pensioendriehoek: geen uitgewerkte rechtsverhouding en (on)voorwaardelijke indexatieperikelen, *TPV*, nr. 42; E. Schop (2012) *P&P*, nr. 6 en M. Heemskerk (2012) *P&P*, nr. 6 en Hof Amsterdam 12 juni 2012, PJ 2012/119 (*Delta Lloyd*).

Wijze van wijzigen van de pensioenovereenkomst bij ondernemingspensioenfondsen

a. *Wijzigingsbevoegdheid is niet contractueel overgedragen.*

In het geval de wijzigingsbevoegdheid niet contractueel is overgedragen aan het pensioenfondsbestuur, dan is een eenzijdige wijziging van een overeenkomst in zijn algemeenheid op grond van artikel 7:613 BW slechts mogelijk als de werkgever een beroep doet op een schriftelijk beding dat hem de bevoegdheid geeft een in de arbeidsovereenkomst voorkomende arbeidsvoorwaarde – bijvoorbeeld de arbeidsvoorwaarde pensioen – te wijzigen. Daarbij dient de werkgever bij de wijziging een zodanig zwaarwichtig belang te hebben dat het belang van de werknemer dat door de wijziging zou worden geschaad, daarvoor naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid moet wijken.

Voor pensioenovereenkomsten in het bijzonder geldt dat op grond van artikel 19 PW een werkgever de pensioenovereenkomst zonder instemming van de werknemer kan wijzigen, indien de bevoegdheid daartoe schriftelijk in de pensioenovereenkomst is opgenomen en er tevens sprake is van een zodanig zwaarwichtig belang van de werkgever dat het belang van de werknemer dat door de wijziging zou worden geschaad, daarvoor naar maatstaven van redelijkheid en billijkheid moet wijken. Het eenzijdige wijzigingsbeding moet dus in de pensioenovereenkomst zijn opgenomen. De ondernemingsraad heeft instemmingsrecht bij het tot stand komen van de pensioenovereenkomst en als zodanig ook over het *opnemen* van het eenzijdige wijzigingsbeding in die overeenkomst. In zoverre is de medezeggenschap gewaarborgd.

Indien de werkgever/ondernemer naderhand gebruikmaakt van het in de pensioenovereenkomst opgenomen eenzijdige wijzigingsbeding, dan heeft de ondernemingsraad bij die wijziging nog steeds instemmingsrecht. Er blijft sprake van een voorgenomen besluit tot wijziging. De deelnemers hoeven als zodanig niet in te stemmen met de wijziging van de pensioenovereenkomst.

Indien de werkgever de pensioenovereenkomst wijzigt – conform de regels voor het wijzigen van een arbeidsvoorwaarde (in dit geval de arbeidsvoorwaarde pensioen) op grond van artikel 7:613 BW of artikel 19 PW – dan biedt de werkgever de gewijzigde pensioenovereenkomst vervolgens ter uitvoering aan het pensioenfonds- (bestuur) aan. Voordat het pensioenfondsbestuur een besluit kan nemen over de wijziging van de uitvoeringsovereenkomst, adviseert de deelnemersraad over het voorgenomen besluit tot wijziging van de uitvoeringsovereenkomst (artikel 111 PW). De vertegenwoordiging van de werknemers in het pensioenfondsbestuur en in de deelnemersraad ziet dan enkel op de uitvoeringsaspecten van de pensioenregeling, en niet op de inhoud ervan. Wel is het zo dat op grond van artikel 112 PW aan de deelnemersraad extra (lees: bovenwettelijke) bevoegdheden in de statuten van

het ondernemingspensioenfonds kunnen worden toegekend. De deelnemersraad is een orgaan van het fonds en artikel 108 PW vormt geen beletsel voor het toekennen van een instemmingsrecht aan de deelnemersraad.

Volledigheidshalve zij hier nog vermeld dat wanneer de deelnemersraad niet in de gelegenheid is gesteld om advies uit te brengen ten aanzien van voorgenomen besluiten waarbij een adviesrecht geldt, de deelnemersraad op grond van artikel 217 PW in beroep kan gaan bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam.

b. *Wijzigingsbevoegdheid is wel contractueel overgedragen.*

Bij een pensioenregeling die is ondergebracht bij een pensioenfonds wordt de wijzigingsbevoegdheid echter vaak vooraf contractueel overgedragen aan het pensioenfondsbestuur. De wijzigingsbevoegdheid is doorgaans direct in de statuten opgenomen dan wel indirect in de arbeidsovereenkomst opgenomen door een zogenaamde pensioenreglementincorporatie⁴. De arbeidsovereenkomst verwijst dan naar het pensioenreglement door een beding dat bepaalt dat op de werknemer het pensioenreglement van het pensioenfonds van toepassing is. In het pensioenreglement staat vervolgens dat het pensioenfondsbestuur bevoegd is het reglement te wijzigen. In de gevallen waarbij het bestuur van een pensioenfonds de bevoegdheid heeft de inhoud van de pensioenregeling vast te stellen, hoeft geen sprake te zijn van zwaarwegende omstandigheden. Als (de meerderheid van) het uit werkgevers en werknemersvertegenwoordigers bestaande pensioenfondsbestuur akkoord is met de wijziging van de regeling, is de regeling gewijzigd, zonder dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft en zonder dat sprake hoeft te zijn van zwaarwegende omstandigheden voor het doorvoeren van de wijziging. De deelnemer is daarmee contractueel gebonden aan besluiten van het pensioenfondsbestuur. De deelnemersraad – bestaande uit deelnemers en pensioengerechtigden – heeft wel een adviesrecht aangaande een voorgenomen besluit van het pensioenfondsbestuur over het wijzigen van de uitvoeringsovereenkomst, zoals hierboven al is aangegeven. Voorts kunnen aan de deelnemersraad via de statuten van het pensioenfonds bovenwettelijke bevoegdheden worden toegekend. Ook hier geldt het beroepsrecht van de deelnemersraad op grond van artikel 217 Pensioenwet bij de Ondernemingskamer.

Het is voornamelijk bij deze variant van wijzigen van de pensioenovereenkomst waarbij de in de paragraaf 4.2 genoemde aspecten een rol spelen kunnen spelen

⁴ E. Lutjens (2010) *Pensioenwet, Analyse en commentaar*; A. Pásztor (2006) *Wijziging van een pensioenregeling. Deel 1: de formele aspecten*, ArbeidsRecht, nr. 9.

en waarbij een leemte in de medezeggenschap bij het wijzigen van de pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds zou kunnen ontstaan.

Wet versterking bestuur pensioenfonds^{*}

De adviesrechten van de huidige deelnemersraad (onder meer over het wijzigen van de statuten, de reglementen en de uitvoeringsovereenkomst van het pensioenfonds) komen straks in het paritaire en gemengde bestuursmodel te vervallen. De adviesrechten waren in het leven geroepen om pensioengerechtigden via de deelnemersraad medezeggenschap te geven. In het paritaire en gemengde pensioenfondsbestuur zijn zowel werknemers als pensioengerechtigden vertegenwoordigd. In plaats van een deelnemersraad stelt een paritair of gemengd pensioenfondsbestuur een verantwoordigingsorgaan in, waarin naast deelnemers en pensioengerechtigden ook de werkgever kan zijn vertegenwoordigd. Het verantwoordigingsorgaan heeft geen adviesrecht over het voorgenomen besluit van het pensioenfondsbestuur met betrekking tot het wijzigen van de statuten (wel nog ten aanzien van het sluiten, wijzigen of beëindigen van de uitvoeringsovereenkomst).

Kiest een ondernemingspensioenfonds voor het externe bestuursmodel, dan is het bestuur onafhankelijk samengesteld uit ten minste twee bestuurders die niet direct vertegenwoordigers van belanghebbenden bij het pensioenfonds zijn. Dit onafhankelijk pensioenfondsbestuur stelt het belanghebbendenorgaan in, waarin naast werknemers en pensioengerechtigden ook de werkgever is vertegenwoordigd. Het belanghebbendenorgaan behoudt voor een deel de huidige adviesrechten van de deelnemersraad.

Zowel aan het belanghebbendenorgaan als aan het verantwoordigingsorgaan kunnen via de statuten van het pensioenfonds bovenwettelijke bevoegdheden worden toegekend. Het belanghebbendenorgaan en het verantwoordigingsorgaan hebben een beroepsrecht indien het pensioenfondsbestuur het advies van het desbetreffende orgaan niet (geheel) overneemt. Verder hebben zowel het belanghebbendenorgaan als het verantwoordigingsorgaan het recht van enquête bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam.

^{*} De Wet versterking bestuur pensioenfonds is op 7 augustus 2013 in werking getreden. Pensioenfonds hebben echter tot 1 juli 2014 de tijd om uitvoering te geven aan de wet. Zie Bijlage 2 voor een schematisch overzicht van de samenstelling van de diverse bestuursmodellen en de bevoegdheden van het verantwoordigingsorgaan respectievelijk het belanghebbendenorgaan.

Effecten invoering Wet versterking bestuur pensioenfondsen

Kort samengevat zijn met betrekking tot de medezeggenschap de volgende in het oog springende verschillen tussen de huidige deelnemersraad en straks het belanghebbendenorgaan respectievelijk het verantwoordingsorgaan aan te duiden:

- Nu heeft niet elk ondernemingspensioenfonds een deelnemersraad (dat is immers niet verplicht). Straks heeft elk ondernemingspensioenfonds verplicht een belanghebbendenorgaan of een verantwoordingsorgaan, afhankelijk van het gekozen bestuursmodel.
- De adviesrechten van de huidige deelnemersraad van het pensioenfonds worden ingeperkt. Zo heeft het verantwoordingsorgaan niet langer het recht advies uit te brengen over een voorgenomen besluit van het pensioenfondsbestuur om de statuten te wijzigen. Het belanghebbendenorgaan behoudt dat adviesrecht wel.
- Zowel het verantwoordingsorgaan als het belanghebbendenorgaan hebben een beroepsrecht bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof te Amsterdam (artikel 217 PW).
- Het verantwoordingsorgaan en het belanghebbendenorgaan kunnen een verzoek in het kader van het recht van enquête indienen bij de Ondernemingskamer van het Gerechtshof Amsterdam (artikel 219 PW).

WVBP en het wijzigen van de pensioenovereenkomst

Verandert de inwerkingtreding van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen iets aan de in de literatuur gestelde medezeggenschapsleemte bij het wijzigen van de pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds?

Daarvoor dient ook hier het onderscheid te worden gemaakt tussen de enerzijds niet en de anderzijds wel door de werkgever overdragen bevoegdheid tot wijziging van de pensioenovereenkomst.

a. *Wijzigingsbevoegdheid is niet overgedragen.*

Indien de werkgever de pensioenovereenkomst wijzigt – conform de regels voor het wijzigen van een arbeidsvoorwaarde (in dit geval de arbeidsvoorwaarde pensioen) op grond van artikel 7:613 BW of artikel 19 PW – dan heeft de ondernemingsraad geen instemmingsrecht, tenzij aan de ondernemingsraad een extra instemmingsrecht is toegekend via artikel 32 WOR (zie ook hiervoor onder a. op pagina 38). Vervolgens biedt de werkgever de gewijzigde pensioenovereenkomst ter uitvoering aan het pensioenfonds(bestuur) aan. Ingeval het pensioenfonds

een verantwoordingsorgaan heeft, dan heeft dat orgaan, anders dan de deelnemersraad, niet langer het recht om advies te geven over een voorgenomen besluit van het pensioenfondsbestuur om het pensioenreglement conform de gewijzigde pensioenovereenkomst door de werkgever te wijzigen. Wel kan het verantwoordingsorgaan advies geven over de wijziging van de uitvoeringsovereenkomst naar aanleiding van de wijziging van de pensioenovereenkomst (artikel 115 lid 3 sub h PW). Het verantwoordingsorgaan kan in beroep indien het pensioenfondsbestuur het advies niet (geheel) opvolgt.

Indien het pensioenfonds een belanghebbendenorgaan heeft, dan heeft dat orgaan nog wel het recht om advies te geven over een voorgenomen besluit van het pensioenfondsbestuur om het pensioenreglement te wijzigen. Ook het belanghebbendenorgaan kan in beroep indien het pensioenfondsbestuur het advies niet (geheel) opvolgt.

b. *Wijzigingsbevoegdheid is wel overdragen.*

Zoals hierboven eerder bij deze variant is aangegeven, is de deelnemer contractueel gebonden aan besluiten van het pensioenfondsbestuur (zie hiervoor onder b. op pagina 39). Voor het overige geldt hetzelfde als hierboven onder variant ‘a’ is aangegeven. Bij deze variant van wijzigen van de pensioenovereenkomst kunnen de in paragraaf 4.2 genoemde aspecten een rol spelen en zou derhalve een leemte in de medezeggenschap bij het wijzigen van de pensioenovereenkomst kunnen ontstaan.

De raad signaleert medezeggenschapstekorten

Het bovenstaande overziende, signaleert de raad medezeggenschapstekorten bij de ondernemingsraad (zie paragraaf 4.2). Dat is voornamelijk het geval indien een pensioenregeling is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds en waarbij de wijzigingsbevoegdheid vooraf contractueel is overgedragen aan het ondernemingspensioenfondsbestuur. De inwerkingtreding van de WVBP heeft geen invloed op de medezeggenschapsrechten van de ondernemingsraad, zo blijkt uit het bovenstaande.

4.3 Is het toekennen van een instemmingsrecht de oplossing voor de medezeggenschapsleemte?

De vraag is of toekennen van een instemmingsrecht aan de ondernemingsraad door het aanpassen van artikel 27 lid 1 onder a WOR – zoals de raad in paragraaf 3.3 heeft voorgesteld conform het voorstel van de staatssecretaris –, waardoor in de WOR niet

langer een onderscheid wordt gemaakt tussen pensioenuitvoerders, een oplossing is voor de medezeggenschapstekorten die in de vorige paragraaf zijn gesignaleerd.

De raad is van mening dat door de wijziging van artikel 27 lid 1 onder a WOR, zoals beoogd door de staatssecretaris, lid 7 van artikel 27 WOR beter kan vervallen, omdat dat artikellid dan geen enkele zelfstandige betekenis meer toekomt. Door de voorgestelde wijziging van lid 1 onder a van artikel 27 WOR wordt in de WOR niet langer onderscheid gemaakt tussen pensioenuitvoerders. Het door de raad gemaakte onderscheid tussen het wel of niet overgedragen zijn van de wijzigingsbevoegdheid aan het ondernemingspensioenfondsbestuur blijft na de wijziging van lid 1 onder a van artikel 27 WOR een belangrijk aandachtspunt, op gelijke wijze als dat onderscheid nu van belang is bij het huidige lid 7 van artikel 27 WOR.

1a) Wijzigingsbevoegdheid is niet overgedragen

In ieder geval ontstaat door de voorgestelde aanpassing in lid 1 onder a van artikel 27 WOR instemmingsrecht voor het wijzigen van de pensioenovereenkomst voor de ondernemingsraad in het geval dat de wijzigingsbevoegdheid van de pensioenovereenkomst niet is overgedragen aan het pensioenfondsbestuur.

Het vaak geuite bezwaar van de *dubbele medezeggenschap* doet zich dan eigenlijk niet voor: het instemmingsrecht van de ondernemingsraad ziet op de inhoud van de pensioenregeling (de pensioenovereenkomst), daar waar het adviesrecht van de deelnemersraad op wijziging van het pensioenreglement slechts ziet op het uitvoeringsniveau: worden het pensioenreglement en de uitvoeringsovereenkomst gewijzigd overeenkomstig de gewijzigde pensioenovereenkomst? Zou er nog twijfel bestaan over dubbele medezeggenschap, dan verdwijnt die twijfel na de inwerkingtreding van de WVBP omdat het adviesrecht aangaande de wijziging van de statuten niet langer aan het verantwoordingsorgaan is toegekend. Het belanghebbendenorgaan heeft wel een adviesrecht dienaangaande. De raad merkt op dat de vorm van een onafhankelijk bestuur, met een verplicht belanghebbendenorgaan, in de praktijk niet voorkomt. De denkbare dubbele medezeggenschap zal, mocht die zich voordoen, in de praktijk door partijen kunnen worden opgelost.

1b) Wijzigingsbevoegdheid is wel overgedragen

Voor zover er sprake zou zijn van dubbele medezeggenschap in geval van het overdragen van de wijzigingsbevoegdheid door de werkgever aan het pensioenfondsbestuur, zou in artikel 27 WOR bijvoorbeeld kunnen worden opgenomen dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft op een voorgenomen besluit van het pensioenfondsbestuur (indien dat besluit de inhoud van de voorgestelde wijziging in de pensioenovereenkomst betreft) en het verantwoordings- of belanghebbenden-

orgaan adviesrecht heeft op de manier waarop het uiteindelijke besluit door wijziging van reglement en statuten heeft plaatsgevonden (formeel en marginaal). De toekenning van een dergelijk instemmingsrecht zou naast aanpassing van artikel 27 WOR, kleine aanpassingen van de artikelen 115a en 115b PW vergen (na de inwerkingtreding van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen). Deze benadering strijdt echter met de systematiek van de WOR. Een andere oplossing zou zijn om in de toelichting op de wijziging van lid 1 onder a van artikel 27 WOR te vermelden dat een besluit van een pensioenfondsbestuur aan de ondernemer dient te worden toegerekend. Die figuur vindt vaker toepassing in (jurisprudentie over) de WOR (bij het adviesrecht van artikel 25 WOR).

2) *Toets van zwaarwichtig belang*

De toets van artikel 19 PW (en daarmee de toets van zwaarwichtig belang zoals artikel 7:613 BW die ook voorschrijft) geldt ook na aanpassing van lid 1 onder a van artikel 27 WOR niet indien de eenzijdige wijziging van de inhoud van het pensioen (de pensioenovereenkomst) is overgedragen aan het pensioenfonds. Om de toets van zwaarwichtig belang in dat geval wel van toepassing te kunnen laten zijn, zou artikel 19 PW moeten worden geherformuleerd dan wel zou in de toelichting bij het artikel kunnen worden aangegeven dat de toets van zwaarwichtig belang ook van toepassing is op besluiten van het pensioenfondsbestuur tot wijziging van de pensioenovereenkomst. Bezwaar daarbij is echter dat voor besluiten van een bestuur de veel bredere norm geldt van 'evenwichtige belangenbehartiging' (nu artikel 105 lid 2 PW). Die twee normen kunnen strijdig zijn en de instructie van artikel 105 lid 2 PW kan een bestuur niet negeren. Daaruit blijkt ook weer dat deze wijze van arbeidsvoorwaardenvorming – het delegeren van de wijzigingsbevoegdheid door cao-partijen aan een pensioenfondsbestuur – niet is te verenigen met de wettelijke taak die een pensioenfondsbestuur heeft.

De raad merkt op dat een aanpassing van artikel 19 PW via een omweg weer zou leiden tot de introductie van de koppeling van instemmingsrecht aan de eenzijdige wijzigingsbevoegdheid in artikel 7:613 BW – dat een vrijwel identieke strekking heeft als artikel 19 PW – zoals die destijds in het wetsvoorstel in een lid 2 van artikel 7:613 BW was verwoord, maar daar uiteindelijk uit is weggelaten.

Deze oplossing, de aanpassing van artikel 19 PW, hoeft niet worden gevolgd indien een besluit van een pensioenfondsbestuur zou worden toegerekend aan de ondernemer.

4.4 Gevolgen uitbreiding instemmingsrecht voor de administratieve lasten

In de medezeggenschapspraktijk is het over het algemeen niet zo dat het overleg tussen de bestuurder en de ondernemingsraad beperkt blijft tot hetgeen wettelijk vereist is. Zeker bij grote(re) ondernemingen is het goed gebruik om aangelegenheden die medewerkers aangaan en die een zekere importantie hebben, aan de orde te stellen in een overlegvergadering, ook als die aangelegenheden niet in de WOR zijn voorgeschreven. Pensioenregelingen – en wijzigingen daarin – die worden uitgevoerd door een (ondernemings)pensioenfonds en die geen onderdeel vormen van een cao, behoren tot die categorie onderwerpen. Het is lastig om te kwantificeren in welke mate de uitbreiding van het instemmingsrecht in de WOR tot wijzigingen in een pensioenregeling, die is ondergebracht bij een (ondernemings)pensioenfonds, leidt tot een administratieve lastenverzwaring. Die administratieve lastenverzwaring is onder meer afhankelijk van de intensiteit van de overlegpraktijk tussen de bestuurder en de ondernemingsraad binnen de betrokken ondernemingen.

Wel valt er een en ander op te merken over de effecten op de administratieve lasten ten gevolge van de uitbreiding van het instemmingsrecht van de ondernemingsraad met betrekking tot wijzigingen in de pensioenregelingen, zonder dat deze kunnen worden gekwantificeerd.

Zo is pensioen een dermate complexe materie dat een ondernemingsraad van mening kan zijn over onvoldoende expertise te beschikken om tot een goede beoordeling te komen van de voorgenomen wijziging van de pensioenregeling die is ondergebracht bij een (ondernemings)pensioenfonds. De ondernemingsraad kan dan een of meer deskundigen uitnodigen om een vergadering bij te wonen en/of schriftelijk advies vragen van een of meer deskundigen. Wanneer de deskundige(n) kosten in rekening brengt/brengen die de ondernemingsraad niet uit zijn eigen budget kan of wil betalen, dan komen de kosten van het raadplegen van een of meer deskundigen alleen voor rekening van de ondernemer, mits hij vooraf van de te maken kosten in kennis is gesteld (artikel 22 lid 2 WOR).

Verder is de instemmingsprocedure van artikel 27 lid 2 WOR van toepassing indien de ondernemer instemming van de ondernemingsraad nodig heeft bij een voorgenomen besluit tot wijziging van de pensioenregeling die is ondergebracht bij een (ondernemings)pensioenfonds. Dat betekent dat het voorgenomen besluit schriftelijk aan de ondernemingsraad moet worden voorgelegd, voorzien van een overzicht van beweegredenen en gevolgen van het besluit voor het personeel. Over het voorgenomen besluit moeten de ondernemingsraad en de ondernemer ten minste eenmaal in een overlegvergadering overleg plegen. Alvorens de ondernemingsraad een

schriftelijke beslissing heeft genomen op het instemmingsverzoek, is normaliter – zeker in het geval de materie complex is – al een geruime tijd verstreken. Het gehele proces kan enkele maanden in beslag nemen. Door bijvoorbeeld het raadplegen van deskundigen door de ondernemingsraad (en/of de ondernemer) tijdens de instemmingsprocedure, kan de doorlooptijd van deze procedure nog verlengd worden.

Voorts kan het uitbreiden van het instemmingsrecht van de ondernemingsraad nog leiden tot een toename van juridische procedures. Zo kan een ondernemer die de instemming van de ondernemingsraad niet verkrijgt, toestemming bij de kantonrechter vragen om het besluit toch te nemen (de zogenoemde vervangende instemming van artikel 27 lid 4 WOR)⁵.

Een besluit waarop de ondernemer niet de vereiste instemming van de ondernemingsraad of de toestemming van de kantonrechter heeft verkregen, is in beginsel nietig. De ondernemingsraad moet op die nietigheid schriftelijk een beroep doen, binnen de daartoe gestelde termijn van een maand. Als de ondernemer zijn besluit – ondanks het schriftelijke beroep van de ondernemingsraad op de nietigheid – toch uitvoert of toepast, kan de ondernemingsraad de kantonrechter vragen de ondernemer te verbieden zijn besluit uit te voeren⁶.

Overigens kunnen ook individuele werknemers die door een besluit van de ondernemer als bedoeld in artikel 27 lid 1 WOR in hun rechten worden geschaad, te allen tijde dienaangaande een procedure met betrekking tot de arbeidsovereenkomst tegen de ondernemer instellen.

Gerechtelijke procedures leiden niet alleen tot lastenverzwaring bij de ondernemer, maar ook tot vertraging in besluitvormingprocessen.

Nadat de instemmingsprocedure is doorlopen, eventueel gevolgd door bemiddeling en/of een gerechtelijke procedure, vindt vervolgens nog het consultatietraject plaats tussen betrokken partijen binnen het ondernemingspensioenfonds.

Uit het bovenstaande blijkt dat de uitbreiding van het instemmingsrecht met betrekking tot voorgenomen besluiten tot wijziging van de pensioenregeling, die is ondergebracht bij een (ondernemings)pensioenfonds, gevolgen heeft voor de (administratieve) lasten van de ondernemer. De raad merkt op dat de wetgever zich van deze mogelijke gevolgen voor de (administratieve) lasten van de ondernemer rekenschap moet geven.

5 Voordat de ondernemer de procedure bij de kantonrechter aanspant, kan hij zich eventueel voor bemiddeling en advies wenden tot de bedrijfscommissie.

6 De ondernemingsraad kan zich – alvorens een gerechtelijke procedure aan te spannen tegen de ondernemer – wenden tot de bedrijfscommissie voor bemiddeling en advies.

5 Samenvatting met visie en aanbevelingen van de raad

Dit hoofdstuk bevat een korte samenvatting van het advies. Daarin zijn ook de visie van de raad op de medezeggenschap inzake pensioenregelingen en de aanbevelingen van de raad met betrekking tot het oplossen van enkele knelpunten in de medezeggenschap van de ondernemingsraad bij de arbeidsvoorwaarde pensioen meegenomen.

Medezeggenschap bij arbeidsvoorwaarde pensioen: een complexe context

De discussie rondom de medezeggenschap van de ondernemingsraad bij de arbeidsvoorwaarde pensioen maakt onderdeel uit van een veel bredere discussie over de houdbaarheid en betaalbaarheid van het Nederlandse pensioenstelsel. De wettelijke regeling pensioenen en van de medezeggenschap die daarbij hoort, is complex te noemen.

Niet alleen de discussie over het stelsel, maar ook al in gang gezette (wets)wijzigingen zijn van invloed op de beantwoording van de adviesvragen van de staatssecretaris van Sociale Zaken en Werkgelegenheid. Die wijzigingen betreffen onder meer (er zijn er meer, maar dit zijn wel de belangrijkste): de Wet versterking bestuur pensioenfondsen, de Wet beperking pensioenopbouw, de Code Pensioenfondsen, de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen, het (nieuwe) Financieel Toetsingskader, aanpassing van de Pensioenwet met betrekking tot verbetering van de communicatie met werknemers en gepensioneerden, en aanpassing van de Pensioenwet op het onderdeel 'uitvoering'.

Uiteraard hebben niet alle genoemde wijzigingen even grote invloed op de beantwoording van de adviesvragen, maar ze bepalen wel de complexe context waarbinnen de medezeggenschap een rol speelt. De wijziging van de Pensioenwet door de invoering van de Wet versterking bestuur pensioenfondsen per 7 augustus 2013 (met gefaseerde inwerkingtreding tot 1 juli 2014) heeft mogelijk de meest directe invloed op de medezeggenschapsrechten van de ondernemingsraad bij de arbeidsvoorwaarde pensioen. De vraag of de inwerkingtreding van de WVBP effect heeft op de medezeggenschapsrechten van de ondernemingsraad komt dan ook uitgebreid in het advies aan de orde.

De focus van het advies ligt bij de medezeggenschaprechten en -tekorten van de ondernemingsraad bij een pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds.

Instemmings- en adviesrechten

De ondernemingsraad heeft instemmingsrechten en adviesrechten ten aanzien van de arbeidsvoorwaarde pensioen.

Zowel in de WOR (artikel 27) als in de PW (artikel 23 lid 4) zijn de *instemmingsrechten* van de ondernemingsraad ten aanzien van de arbeidsvoorwaarde pensioen geregeld.

De reikwijdte van de WOR kent wel zijn beperkingen.

Zo heeft de ondernemingsraad geen instemmingsrecht voor zover het pensioen reeds inhoudelijk is geregeld in een cao of een regeling van arbeidsvoorwaarden vastgesteld door een publiekrechtelijk orgaan.

Verder zijn alleen voorgenomen besluiten van de ondernemer (werkgever) die van algemene strekking zijn instemmingsplichtig. Dat betekent dat ten aanzien van voorgenomen besluiten van de ondernemer (werkgever) over een individuele arbeidsvoorwaarde (bijvoorbeeld een individueel pensioen) van een werknemer de ondernemingsraad geen instemmingsrecht heeft.

En tot slot kan een pensioenregeling die door een ondernemingspensioenfonds wordt uitgevoerd, worden gewijzigd zonder dat daarvoor instemming van de ondernemingsraad vereist is. In artikel 27 lid 7 WOR is aan de ondernemingsraad immers alleen een instemmingsrecht gegeven ten aanzien van besluiten tot vaststelling of intrekking van een pensioenovereenkomst die wordt ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds.

De PW maakt op zijn beurt niet volstrekt duidelijk of de ondernemingsraad ook instemmingsrecht toekomt bij voorgenomen besluiten tot *vaststelling, wijziging en intrekking* van pensioenovereenkomsten van in artikel 23 lid 4 Pensioenwet genoemde pensioenuitvoerders, of alleen ten aanzien van het *onderbrengen* van een pensioenovereenkomst bij een in artikel 23 lid 4 Pensioenwet genoemde pensioenuitvoerder.

Analyse en aanbeveling van de raad

De raad gaat ervan uit dat het de bedoeling is dat het huidige artikel 23 lid 4 PW artikel 27 WOR volledig van toepassing verklaart. Als artikel 27 lid 1 onder a WOR

wordt aangepast zoals beoogd (door de raad en door de staatssecretaris), dan geldt het instemmingsrecht voor alle pensioenovereenkomsten, ongeacht de uitvoerder, dus ook voor premiepensioeninstellingen en in andere lidstaten gevestigde pensioenuitvoerders. Artikel 23 lid 4 PW heeft na de aanpassing van artikel 27 lid 1 onder a WOR als beoogd, geen zelfstandige betekenis meer, en zou derhalve kunnen vervallen.

De ondernemingsraad heeft ook *adviesrechten*, zij het dat die niet expliciet in wetgeving zijn geregeld, maar gestalte hebben gekregen via lagere wetgeving (in onderdeel D van de Principes voor goed pensioenfondsbestuur en vanaf 1 juli 2014 in de punten 7 en 8 van de Code Rechtstreeks verzekerde regelingen). Die adviesrechten hebben alleen betrekking op pensioenregelingen die zijn ondergebracht bij een verzekeraar.

Daarnaast kan het zo zijn dat adviesaanvragen van de ondernemer, die betrekking hebben op voorgenomen besluiten van de ondernemer op grond van artikel 25 WOR, pensioenconsequenties kunnen hebben.

In bijlage 3 zijn de instemmings- en adviesrechten van de ondernemingsraad schematisch weergegeven.

Instemmingsrecht met betrekking tot pensioenovereenkomst en/of uitvoeringsovereenkomst?

De wetsgeschiedenis noch de literatuur geven een duidelijke uitleg wat een ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ precies inhoudt en of het instemmingsrecht van een ondernemingsraad ziet op de pensioenovereenkomst en/of (delen van) de uitvoeringsovereenkomst. De raad is van mening dat het verstandiger is om meer aan te sluiten bij de bedoeling van de WOR waar het uitgangspunt is opgenomen dat de ondernemingsraad medezeggenschap heeft ten aanzien van de arbeidsvoorwaarde pensioen, ongeacht de pensioenuitvoerder. Door de wetsgeschiedenis, de opvattingen in de literatuur alsook de antwoorden op een aantal vragen die dienaangaande door de voorbereidingscommissie in de achterbannen van werkgevers- en werknemersorganisaties die zijn uitgezet, is het de raad duidelijk geworden dat de uitvoeringsovereenkomst afspraken bevat c.q. kan bevatten die van invloed (kunnen) zijn op de materiële inhoud van de arbeidsvoorwaarde pensioen voor werknemers. Anders gezegd: de afspraken tussen de werkgever en de pensioenuitvoerder kunnen het aanvullend pensioen beïnvloeden. In de praktijk blijkt de scheiding wat in welke overeenkomst wordt geregeld dus niet altijd zo strikt te zijn: sommige van de in artikel 25 PW genoemde onderwerpen worden – in meerdere of mindere mate – wel expliciet in de pensioen-overeenkomst genoemd. En zodra de werkgever/ondernemer besluit om

dergelijke uitvoeringsaspecten deel uit te laten maken van de pensioenovereenkomst, is een dergelijk besluit instemmingsplichtig (geworden).

Visie van de raad

De raad is er terughoudend in om te adviseren de uitvoeringsovereenkomst als geheel naast de pensioenovereenkomst onder het instemmingsrecht van de ondernemingsraad te brengen. Duidelijk is wel dat de grens tussen inhoud van de pensioenregeling en de uitvoering ervan moeilijk te trekken is. Temeer omdat de (mede)zeggenschap in de uitvoering strikt geregeld is in de Pensioenwet. Van voorgenomen wijzigingen in de uitvoeringsovereenkomst is de ondernemingsraad niet altijd op de hoogte, terwijl de voorgenomen wijziging(en) mogelijk materiële invloed kan/kunnen hebben op de arbeidsvoorwaarde pensioen. De ondernemingsraad zou om die reden door de ondernemer op de hoogte moeten worden gesteld van voorgenomen wijzigingen in de uitvoeringsovereenkomst.

Aanbevelingen van de raad

➤ *Aanpassen terminologie in de WOR*

De raad adviseert het kabinet om de term ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ in lid 1 onder a van artikel 27 WOR te wijzigen in ‘regelingen met betrekking tot een pensioenovereenkomst’, zodat de ondernemingsraad instemmingsrecht krijgt over de arbeidsvoorwaardelijke aspecten van de pensioenregeling ongeacht de pensioenuitvoerder. Dit impliceert dat ook bij verzekerde regelingen instemmingsrechten worden toegekend daar waar het betrekking heeft op de pensioenovereenkomst. Die omschrijving sluit meer aan bij de oorspronkelijke tekst van het wetsvoorstel voor artikel 27 WOR begin jaren 70 van de vorige eeuw. De term pensioenovereenkomst stelt het arbeidsvoorwaardelijke aspect centraal.

➤ *Primaat bij werkgevers en werknemers*

Omdat de grens tussen inhoud van de pensioenregeling en de uitvoering ervan moeilijk te trekken is, vindt de raad het een elegante oplossing om het primaat welke onderdelen van de uitvoeringsovereenkomst (op grond van de Pensioenwet) – derhalve: welke uitvoeringsaspecten – deel uitmaken van de pensioenovereenkomst bij werkgevers en werknemers te laten liggen. Als zij uitvoeringsaspecten deel maken van de pensioenovereenkomst, dan is een voorgenomen besluit ten aanzien van een vaststelling, wijziging of intrekking van die uitvoeringsaspecten instemmingsplichtig. Indien het vragen van instemming door de ondernemingsraad in een voorkomend geval minder duidelijk is, dan dient de ondernemingsraad te stellen en te bewijzen dat het/de betreffende uitvoeringsa-

spect/-aspecten wel degelijk de arbeidsvoorwaarde pensioen raakt/raken. Daarbij dient in ogenschouw te worden genomen dat die onduidelijkheid zich vaak pas na jaren openbaart.

➤ *Informatieplicht ondernemer*

Om ervoor te zorgen dat de ondernemingsraad tijdig kennis kan nemen van voorgenomen wijzigingen in de uitvoeringsovereenkomst, zodat de ondernemingsraad kan stellen en bewijzen dat het/de betreffende uitvoeringsaspect/-aspecten wel degelijk de arbeidsvoorwaarde pensioen raakt/raken, stelt de raad voor om een informatieplicht dienaangaande voor de ondernemer in de WOR op te nemen. Dit betekent dat er een informatieplicht wordt geïntroduceerd met betrekking tot de uitvoeringsovereenkomst ongeacht de pensioenuitvoerder. Het artikel zou een plaats kunnen krijgen in hoofdstuk IVB van de WOR en als volgt kunnen luiden:

De ondernemer is verplicht de ondernemingsraad zo spoedig mogelijk schriftelijk te informeren over elke voorgenomen wijziging van een uitvoeringsovereenkomst in de zin van artikel 1 Pensioenwet, in het bijzonder met betrekking tot aangelegenheden als bedoeld in artikel 27.

➤ *Ondernemingsovereenkomst*

Daarnaast biedt voor de ondernemingsraad en de ondernemer de ondernemingsovereenkomst van artikel 32 WOR nog uitkomst om de instemmingsrechten uit te breiden over (delen van) de uitvoeringsovereenkomst. In de ondernemingsovereenkomst kunnen de ondernemer en de ondernemingsraad nadere afspraken maken over de reikwijdte van de medezeggenschapsrechten. Er is dan sprake van een bovenwettelijk instemmingsrecht.

➤ *Afhankelijk van inhoud uitvoeringsovereenkomst*

Ook kan de ondernemingsraad zijn definitieve instemming met de pensioenovereenkomst laten afhangen van de manier waarop de inhoud daarvan is of wordt geïmplementeerd in de uitvoeringsovereenkomst, zodat de ondernemingsraad toch indirect invloed kan uitoefenen op de vertaling van de pensioenovereenkomst in de uitvoeringsovereenkomst.

Alleen aanpassen van lid 1 onder a van artikel 27 WOR niet direct de oplossing

Visie van de raad

In hoofdstuk 4 van dit advies heeft de raad medezeggenschapstekorten gesignaleerd. Het onthouden van een instemmingsrecht aan de ondernemingsraad op een wijzi-

ging van de pensioenovereenkomst die is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds heeft een leemte in de medezeggenschap tot gevolg.

De vraag is of toekennen van een instemmingsrecht aan de ondernemingsraad door het aanpassen van artikel 27 lid 1 onder a WOR – zoals de raad in paragraaf 3.3 heeft voorgesteld conform het voorstel van de staatssecretaris –, waardoor in de WOR niet langer een onderscheid wordt gemaakt tussen pensioenuitvoerders, een oplossing is voor de door de raad geconstateerde medezeggenschapstekorten.

Die vraag laat zich niet zo eenvoudig beantwoorden. Daarbij dient rekening te worden gehouden met de mogelijkheid dat de bevoegdheid van de ondernemer/werkgever om de pensioenovereenkomst te wijzigen niet of juist wél is overgedragen aan het ondernemingspensioenfondsbestuur. De medezeggenschapstekorten doen zich met name voor indien een pensioenregeling is ondergebracht bij een ondernemingspensioenfonds en waarbij de wijzigingsbevoegdheid vooraf contractueel is overgedragen aan het pensioenfondsbestuur. De inwerkingtreding van de WVBP heeft geen invloed op de medezeggenschaprechten van de ondernemingsraad.

Alleen het wijzigen van lid 1 onder a van artikel 27 WOR lost niet direct de door de raad gesignaleerde medezeggenschapstekorten op. De raad beveelt naast die aanpassing aan om lid 7 van artikel 27 WOR te schrappen, omdat aan dat artikellid na het wijzigen van lid 1 onder a geen zelfstandige betekenis meer toekomt (zie hieronder bij de aanbevelingen van de raad).

Van belang is ook dat de toets van artikel 19 PW (en daarmee de toets van zwaarwichtig belang zoals artikel 7:613 BW die ook voorschrijft) nu niet geldt indien de wijziging van de inhoud van het pensioen (de pensioenovereenkomst) is overgedragen aan het pensioenfondsbestuur.

Aanbevelingen van de raad

➤ *Verdere aanpassing artikel 27 WOR*

De raad heeft eerder in dit advies aanbevolen om de term ‘regeling met betrekking tot een pensioenverzekering’ in lid 1 onder a van artikel 27 WOR te wijzigen in ‘regelingen met betrekking tot een pensioenovereenkomst’, zodat de ondernemingsraad instemmingsrecht krijgt over de arbeidsvoorwaardelijke aspecten van de pensioenregeling ongeacht de pensioenuitvoerder. Daarnaast dient lid 7 van artikel 27 WOR te worden geschrapt, omdat aan dat artikellid na het doorvoeren van de voorgestelde wijziging geen zelfstandige betekenis meer toekomt. Het door de raad gemaakte onderscheid tussen het wel of niet overgedragen zijn van de wijzigingsbevoegdheid aan het ondernemingspensioenfondsbestuur blijft na de

wijziging van lid 1 onder a van artikel 27 WOR een belangrijk aandachtspunt, op gelijke wijze als dat onderscheid nu van belang is bij het huidige lid 7 van artikel 27 WOR. Ter voorkoming van dubbele medezeggenschap in de situatie dat de wijzigingsbevoegdheid is overgedragen aan het pensioenfondsbestuur, zou in artikel 27 WOR bijvoorbeeld kunnen worden opgenomen dat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft op een voorgenomen besluit van een pensioenfondsbestuur (derhalve op de inhoud van de voorgestelde wijziging in de pensioenovereenkomst) en het verantwoordings- of belanghebbendenorgaan adviesrecht heeft op de manier waarop het uiteindelijke besluit door wijziging van reglement en statuten plaatsvindt. De toekenning van een dergelijk instemmingsrecht zou naast aanpassing van artikel 27 WOR, kleine aanpassingen van de artikelen 115a en 115b PW (na de inwerkingtreding van de WVBP) vergen. Een beter bij de WOR-systeem passend alternatief zou zijn om een besluit van een pensioenfondsbestuur over de arbeidsvoorwaardelijke aspecten van een pensioenreglement toe te rekenen aan de ondernemer, zodat er vanzelf instemmingsrecht ontstaat. Het instemmingsrecht bij pensioenovereenkomsten, uitgevoerd door pensioenfondsen (als dan niet in een andere lidstaat gevestigd) en premiepensioeninstellingen dat voor de ondernemingsraad zal ontstaan door de voorgenomen wijziging in artikel 27 lid 1 onder a WOR, zal worden versterkt door de introductie van een informatierecht zoals door de raad voorgesteld in paragraaf 3.3.

➤ *Herformulering van artikel 19 PW*

Om de toets van zwaarwichtig belang in het geval dat de eenzijdige wijziging van de inhoud van het pensioen (de pensioenovereenkomst) is overgedragen aan het pensioenfonds wel van toepassing te kunnen laten zijn, zou artikel 19 PW moeten worden geherformuleerd, dan wel zou in de toelichting bij het artikel kunnen worden aangegeven dat de toets van zwaarwichtig belang ook van toepassing is op besluiten van het pensioenfondsbestuur tot wijziging van de pensioenovereenkomst. Bezwaar daarbij is dat voor besluiten van een bestuur de veel bredere norm geldt van 'evenwichtige belangenbehartiging' (nu artikel 105 lid 2 PW). Die twee normen kunnen strijdig zijn en de instructie van artikel 105 lid 2 PW kan een bestuur niet negeren. Daaruit blijkt ook weer dat deze wijze van arbeidsvoorwaardenvorming – het delegeren van de wijzigingsbevoegdheid door cao-partijen aan een pensioenfondsbestuur – niet is te verenigen met de wettelijke taak die een pensioenfondsbestuur heeft.

De raad merkt op dat een aanpassing van artikel 19 PW via een omweg weer zou leiden tot de introductie van de koppeling van instemmingsrecht aan de eenzijdige wijzigingsbevoegdheid in artikel 7:613 BW – dat een vrijwel identieke strekking heeft als artikel 19 PW – zoals die destijds in het wetsvoorstel in een lid 2 van

artikel 7:613 BW was verwoord, maar daar uiteindelijk uit is weggelaten. Deze oplossing, de aanpassing van artikel 19 PW, hoeft niet worden gevolgd indien een besluit van een pensioenfondsbestuur zou worden toegerekend aan de ondernemer.

Gevolgen extra instemmingsrecht voor administratieve lasten

Uit het in paragraaf 4.4 gestelde blijkt dat de uitbreiding van het instemmingsrecht met betrekking tot voorgenomen besluiten tot wijziging van de pensioenregeling, die is ondergebracht bij een (ondernemings)pensioenfonds, gevolgen heeft voor de (administratieve) lasten van de ondernemer:

- De uitbreiding van het instemmingsrecht kan leiden tot het frequenter raadplegen van deskundigen, zowel door de ondernemingsraad als de ondernemer. Dit raadplegen zal naast een stijging van de kosten voor deskundigen ook gevolgen hebben voor de doorlooptijd van de instemmingsprocedure. De instemmingsprocedure zal meer tijd in beslag nemen.
- Er zal voortaan voor voorgenomen wijzigingen door de ondernemer in de pensioenregeling die is ondergebracht bij een (ondernemings)pensioenfonds, ook de instemmingsprocedure moeten worden doorlopen. Die procedure kan enkele maanden in beslag nemen.
- De uitbreiding van het instemmingsrecht kan leiden tot een toename van juridische procedures (artikel 27 leden 4 en 5 WOR).

Visie van de raad

De wetgever zal zich er rekeningschap van moeten geven dat de uitbreiding van het instemmingsrecht de bovengenoemde gevolgen voor de (administratieve) lasten voor de ondernemer kunnen hebben.

Maak gebruik van de rechten in de WOR

Pensioenregelingen zijn ingewikkelde regelingen. Voor een ondernemingsraad zijn dergelijke regelingen ook moeilijke kost. Een ondernemingsraad weet nu eenmaal ook niet alles. Hij heeft zijn eigen middelen, zoals scholing en vorming om bij de tijd te blijven en hij kan informatie of advies inwinnen bij vakorganisaties. Er zit natuurlijk ook een flink stuk kennis bij deskundige collega's. Artikel 15 van de WOR stelt zulke mensen in staat met ondernemingsraadleden mee te vergaderen onder werktijd. Maar soms kan een ondernemingsraad het niet met eigen middelen aan. En dan kan een externe deskundige uitkomst bieden. De raad brengt hieronder enkele

suggesties voor de ondernemingsraad in kaart om goed van zijn rechten gebruik te kunnen maken.

Recht op scholing en vorming

Om de deskundigheid en het functioneren van een ondernemingsraad te bevorderen is goede scholing van de leden onmisbaar. Artikel 18 WOR geeft aan de ondernemingsraadleden het recht op scholing en vorming. De raad beveelt zowel de ondernemingsraden als de ondernemer aan om gebruik te maken van het recht op scholing en vorming, zoals de SER-Commissie Bevordering Medezeggenschap (CBM) dat eerder op 21 december 2012 heeft aanbevolen. Die aanbeveling is bij dit advies gevoegd als bijlage 4.

Raadpleeg deskundigen

De ondernemingsraad kan een of meer deskundigen uitnodigen om een vergadering van de ondernemingsraad bij te wonen, wanneer hij dat voor de behandeling van een bepaald onderwerp (bijvoorbeeld pensioen) nodig acht. Ook kan een deskundige worden uitgenodigd om een schriftelijk advies uit te brengen. Dit staat geregeld in artikel 16 WOR.

Daarnaast kan zowel de ondernemer als de ondernemingsraad een of meer deskundigen uitnodigen om een overlegvergadering bij te wonen (artikel 23a lid 6 WOR). De raad beveelt aan om van de mogelijkheden die de WOR biedt voor het raadplegen van deskundigen gebruik te maken, zeker voor een ingewikkeld onderwerp als pensioen.

Voorlichtingsdocument medezeggenschap inzake pensioenregelingen

De SER-Commissie Bevordering Medezeggenschap (CBM) is voornemens een voorlichtingsdocument – bij voorkeur in het najaar van 2014 – op te stellen die de rol van de ondernemingsraad bij de arbeidsvoorwaarde pensioen inzichtelijk zal maken.

Korte weergave aanbevelingen

De volgende bladzijde bevat een schematische weergave van de visie en de aanbevelingen van de raad.

Onderwerp	Visie	Aanbeveling	Aan wie?
Instemmings- en adviesrechten ondernemingsraad	Artikel 23 lid 4 PW verklaart artikel 27 WOR volledig van toepassing	Na de wijziging van artikel 27 lid 1 onder a WOR zoals beoogd, komt aan artikel 23 lid 4 PW geen zelfstandige betekenis meer toe en kan dit daarom geschrapt worden.	Overheid
Reikwijdte instemmingsrecht ondernemingsraad		Pas terminologie in artikel 27 lid 1 onder a WOR aan: wijzig de term 'regeling met betrekking tot een pensioenverzekering' in 'regelingen met betrekking tot een pensioenovereenkomst', zodat de ondernemingsraad instemmingsrecht heeft ongeacht de pensioenuitvoerder.	Overheid
		Laat het primaat welke onderdelen van de uitvoeringsovereenkomst (o.g.v. de PW) deel uitmaken van de pensioenovereenkomst bij werkgevers en werknemers liggen.	Overheid Werknemers Ondernemer/ werkgever Ondernemingsraad Pensioenuitvoerder
		Zorg ervoor dat de ondernemingsraad door de ondernemer geïnformeerd wordt over voorgenomen wijzigingen in de uitvoeringsovereenkomst door in de WOR daarover een bepaling op te nemen die zou kunnen luiden: <i>"De ondernemer is verplicht de ondernemingsraad zo spoedig mogelijk schriftelijk te informeren over elke voorgenomen wijziging van een uitvoeringsovereenkomst in de zin van artikel 1 Pensioenwet, in het bijzonder met betrekking tot aangelegenheden als bedoeld in artikel 27."</i>	Overheid Pensioenuitvoerders
		Maak eventueel gebruik van de ondernemingsovereenkomst (artikel 32 WOR) om de instemmingsrechten uit te breiden over (delen van) de uitvoeringsovereenkomst.	Ondernemer Ondernemingsraad

		Laat een definitieve instemming met de pensioenovereenkomst afhangen van de wijze waarop de pensioenovereenkomst in de uitvoeringsovereenkomst is vertaald.	Ondernemingsraad
		In geval van overdracht wijzigingsbevoegdheid naar het pensioenfondsbestuur: vermeld in de toelichting op de wijziging van artikel 27 lid 1 onder a WOR dat een besluit van een pensioenfondsbestuur aan de ondernemer dient te worden toegerekend.	Overheid
Artikel 27 lid 7 WOR		Pas niet alleen artikel lid 1 onder a van 27 WOR aan (instemmingsrecht ondernemingsraad bij regelingen met betrekking tot de pensioenovereenkomst – dus ongeacht de pensioenuitvoerder), maar schrap ook lid 7 van artikel 27 WOR omdat aan dat artikellid dan niet langer een zelfstandige betekenis toekomt.	Overheid
Artikel 19 PW		In geval van overdracht wijzigingsbevoegdheid naar het pensioenfondsbestuur: pas de tekst van artikel 19 PW aan, dan wel de toelichting bij artikel 19 PW, waarin wordt aangegeven dat de toets van zwaarwichtig belang ook van toepassing is op besluiten van het pensioenfondsbestuur tot wijziging van de pensioenovereenkomst. Indien, zoals hiervoor is voorgesteld, een besluit van een pensioenfondsbestuur aan de ondernemer wordt toegerekend, dan kan artikel 19 PW en/of de toelichting daarop ongewijzigd blijven.	Overheid
Administratieve lasten	De uitbreiding van het instemmingsrecht heeft gevolg voor de (administratieve) lasten van de ondernemer		Overheid

Maak gebruik van de rechten in de WOR		Maak gebruik van het recht op scholing en vorming (artikel 18 WOR).	Ondernemer Ondernemingsraad
		Raadpleeg deskundigen (artikelen 16 en 23a lid 6 WOR).	Ondernemer Ondernemingsraad
		Stel een voorlichtingsdocument op over ondernemingsraad en rechten in het kader van de arbeidsvoorwaarde pensioen.	SER (Commissie Bevordering Medezeggenschap)

Den Haag, 20 juni 2014

W. Draijer
voorzitter

V.C.M. Timmerhuis
algemeen secretaris

The image features a white background with a decorative arrangement of orange squares. On the left side, there is a vertical bar of solid orange. To its right, three squares are arranged in a staggered pattern: a small square at the top, a larger square below it to the left, and another large square below that to the right. The word 'Bijlagen' is written in a dark blue font to the right of these squares.

Bijlagen

Ministerie van Sociale Zaken en
Werkgelegenheid

> Retouradres Postbus 90801 2509 LV Den Haag

De voorzitter van de Sociaal-Economische Raad
Ir. W. Draijer
Postbus 90405
2509 LK S GRAVENHAGE

Postbus 90801
2509 LV Den Haag
Anna van Hannoverstraat 4
T 070 333 44 44
F 070 333 40 33
www.rijksoverheid.nl

Contactpersoon

Onze referentie
2014-0000040901

Datum **20 MRT 2014**
Betreft Adviesaanvraag medezeggenschap pensioenen

Geachte heer Draijer,

De regeling van medezeggenschap bij besluiten over pensioenregelingen is in de afgelopen jaren in het parlement en in de vakliteratuur meermalen aan de orde gesteld. Debatten in de Tweede Kamer in het voorjaar van 2013 hebben geleid tot een amendement dat het instemmingsrecht van ondernemingsraden uitbreidt met besluiten over pensioenregelingen die door een pensioenfonds worden uitgevoerd¹. Naar aanleiding van deze debatten heb ik besloten meer fundamenteel te bezien in hoeverre de huidige regeling van de medezeggenschap nog volstaat. Voor de uitkomsten verwijs ik u naar mijn brief van 17 januari jl. aan de Tweede Kamer².

Het instemmingsrecht van de ondernemingsraad (OR) bij besluiten over pensioenregelingen is geregeld in artikel 27 van de Wet op de ondernemingsraden (WOR) en artikel 23 van de Pensioenwet (PW). Op grond hiervan heeft de ondernemer instemming van de OR nodig voor elk voorgenomen besluit tot:

- vaststelling, wijziging of intrekking van een pensioenregeling die door een pensioenverzekeraar of een premiepensioeninstelling (ppi) wordt uitgevoerd;
- vaststelling of intrekking van (collectieve elementen van) pensioenovereenkomsten die door een ondernemingspensioenfonds of een niet verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds worden uitgevoerd;
- vaststelling of intrekking van een (collectieve) niet verplichte aanvulling op pensioenovereenkomsten die door een verplicht gesteld bedrijfstakpensioenfonds worden uitgevoerd.

De regeling van het instemmingsrecht bij pensioenbesluiten is historisch te verklaren, maar het resultaat is een verbrokkeld en weinig eenduidig geheel. Bovendien kunnen pensioenregelingen die door een pensioenfonds worden uitgevoerd, zonder instemming van de OR worden gewijzigd, ook als de wijziging niet berust op een collectieve afspraak tussen sociale partners. Dit beschouw ik als een lacune.

¹ Kamerstukken II 2013-2014, 33182, nr. 49.

² Kamerstukken II 2013-2014, 33182, nr. 54

Het is mijn voornemen het instemmingsrecht van de OR bij besluiten over pensioenregelingen te vereenvoudigen en te verduidelijken en de resterende lacune bij het instemmingsrecht te dichten. Dit is mogelijk door het onderscheid in het instemmingsrecht op grond van de soort pensioenuitvoerder (verzekeraar, ppi, ondernemingspensioenfondsen of bedrijfstakpensioenfondsen) te laten vervallen en de regeling die nu geldt bij uitvoering door een verzekeraar (artikel 27, eerste lid WOR) te veralgemeniseren. De werkgever heeft dan instemming van de OR nodig voor elk besluit tot vaststelling, wijziging of intrekking van een pensioenregeling, ongeacht de soort pensioenuitvoerder. Voor bijzondere regels bij uitvoering door een ondernemingspensioenfonds, bedrijfstakpensioenfonds of ppi is dan geen aanleiding meer.

Het instemmingsrecht van de OR heeft betrekking op besluiten over arbeidsvoorwaardelijke aspecten van het pensioen, niet op de uitvoering van de pensioenregeling. De medezeggenschap ten aanzien van de uitvoering door pensioenfondsen is geregeld in de PW. Het fondsbestuur legt over de uitvoering verantwoording af aan medezeggenschapsorganen, waarin de belanghebbenden bij het fonds zijn vertegenwoordigd. Als de uitvoering van de pensioenregeling aan een verzekeraar of een ppi is opgedragen, is de medezeggenschap gebaseerd op de *Principes voor goed pensioenfondsbestuur* (D-principes). Op grond hiervan stelt de ondernemer de OR in de gelegenheid te adviseren over het sluiten of verlengen van een uitvoeringsovereenkomst en over het niveau van dienstverlening dat met de pensioenuitvoerder wordt afgesproken. Voorts moet de ondernemer aan de OR en aan vertegenwoordigers van pensioengerechtigden informatie verstrekken en verantwoording afleggen over besluiten inzake beleggingsdepots, beleggingsresultaten en het communicatiebeleid. De medezeggenschap inzake de uitvoering van de pensioenregeling is naar mijn oordeel inhoudelijk adequaat geregeld. Wel vraag ik mij af of de huidige regeling voor de medezeggenschapspraktijk voldoende inzichtelijk en toepasbaar is.

Ik verzoek de Raad mij vóór 1 juni 2014 te adviseren over de voorgenomen wijziging van de regeling van de medezeggenschap. Het kabinet wil het advies betrekken in een wetsvoorstel dat in het najaar van 2014 zal worden ingediend. In het bijzonder verzoek ik de Raad om zijn oordeel over de effectiviteit van de voorgenomen wijziging in het licht van de geconstateerde problematiek en in het licht van de gevolgen voor de regeldruk (uitbreiding versus vereenvoudiging van de verplichting). Daarnaast verzoek ik de SER te adviseren over de vraag of de regeling die het kabinet voor ogen staat, voor de medezeggenschapspraktijk voldoende inzichtelijk en toepasbaar is.

Met vriendelijke groet,
de Staatssecretaris van Sociale Zaken
en Werkgelegenheid,

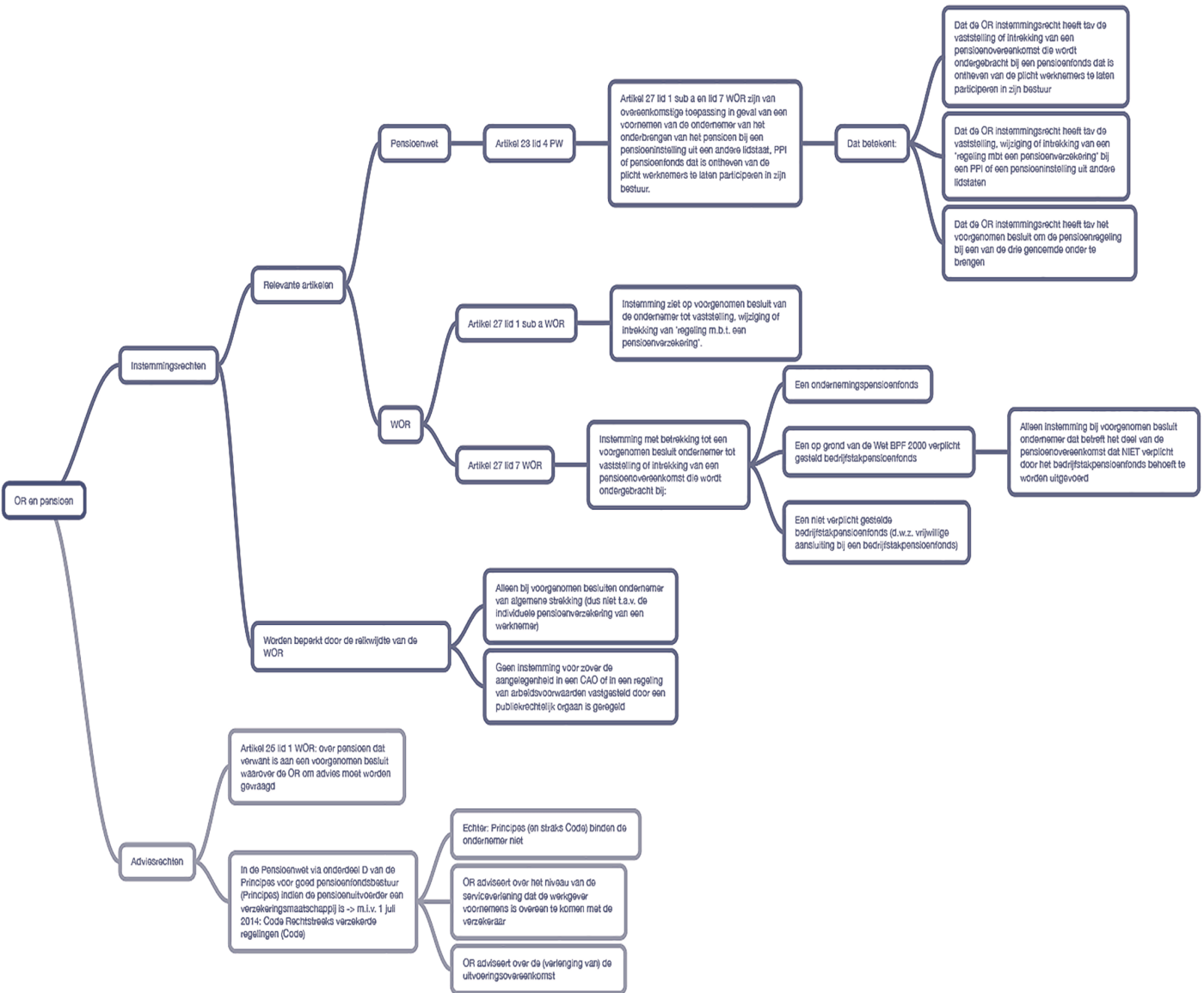
Handwritten signature of Jetta Klijnsma, consisting of a stylized, cursive script.

Jetta Klijnsma

Overzicht van de vijf bestuursmodellen uit de WVBP

Model →	Paritair bestuur	Onafhankelijk bestuur	Paritair gemengd	Onafhankelijk gemengd	Omgekeerd gemengd
Bestuurs-samenstelling	Werkgevers Werknemers Pensioengerechtigden Max. twee externen	Minimaal twee onafhankelijke externen	<i>Uitvoerend:</i> Werkgevers Werknemers Pensioengerechtigden Evt. max. twee onafhankelijke externen <i>Niet-uitvoerend:</i> Minimaal drie onafhankelijke externen	<i>Uitvoerend:</i> Minimaal twee onafhankelijke externen <i>Niet-uitvoerend:</i> Minimaal drie onafhankelijke externen	<i>Uitvoerend:</i> Minimaal twee onafhankelijke externen <i>Niet-uitvoerend:</i> Werkgevers Werknemers Gepensioneerden Evt. max. twee onafhankelijke externen
Medezeggenschap	Verantwoordingsorgaan (bestaande uit werknemers, pensioengerechtigden en optioneel werkgever)	Belanghebbendenorgaan (bestaande uit werknemers, pensioengerechtigden en werkgever)	Verantwoordingsorgaan (bestaande uit werknemers, pensioengerechtigden en optioneel werkgever)	Belanghebbendenorgaan (bestaande uit werknemers, pensioengerechtigden en werkgever)	Verantwoordingsorgaan (bestaande uit werknemers, pensioengerechtigden en optioneel werkgever)
Adviesrechten Verantwoordingsorgaan/belanghebbendenorgaan	- het beleid inzake beloningen; - de vorm en inrichting van het intern toezicht; - de profielschets voor leden van de raad van toezicht; - het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillen-procedure; - het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtings-beleid	- het nemen van maatregelen van algemene strekking; - wijziging van de statuten en reglementen van het pensioenfonds; - vaststelling van het jaarverslag, de jaarrekening en de actuariële en bedrijfstechnische nota; - het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoerings-overeenkomst; - een overeenkomst van uitbesteding; - het beleid inzake beloningen;	- het beleid inzake beloningen; - de vorm en inrichting van het intern toezicht; - de profielschets voor leden van de raad van toezicht; - het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillen-procedure; - het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtings-beleid	- het nemen van maatregelen van algemene strekking; - wijziging van de statuten en reglementen van het pensioen-fonds; - vaststelling van het jaarverslag, de jaarrekening en de actuariële en bedrijfstechnische nota; - het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoerings-overeenkomst; - een overeenkomst van uitbesteding;	- het beleid inzake beloningen; - de vorm en inrichting van het intern toezicht; - de profielschets voor leden van de raad van toezicht; - het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillen-procedure; - het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid

	- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het pensioenfonds of de overname van verplichtingen door het pensioenfonds; - liquidatie, fusie of splitsing van het pensioenfonds; - het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst; - het omzetten van het pensioenfonds in een andere rechtsvorm; - samenvoeging van pensioenfondsen. In de statuten van het pensioenfonds kunnen verdere bevoegdheden dan in de WVBP worden toegekend.	- de vorm en inrichting van het intern toezicht; - de profielschets voor leden van de raad van toezicht; - het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillen-procedure; - het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid. In de statuten van het pensioenfonds kunnen verdere bevoegdheden dan in de WVBP worden toegekend.	- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het pensioenfonds of de overname van verplichtingen door het pensioenfonds; - liquidatie, fusie of splitsing van het pensioenfonds; - het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst; - het omzetten van het pensioenfonds in een andere rechtsvorm; - samenvoeging van pensioenfondsen. In de statuten van het pensioenfonds kunnen verdere bevoegdheden dan in de WVBP worden toegekend.	- het beleid inzake beloningen; - de vorm en inrichting van het intern toezicht; - de profielschets voor leden van de raad van toezicht; - het vaststellen en wijzigen van een interne klachten- en geschillen-procedure; - het vaststellen en wijzigen van het communicatie- en voorlichtingsbeleid. In de statuten van het pensioenfonds kunnen verdere bevoegdheden dan in de WVBP worden toegekend.	- gehele of gedeeltelijke overdracht van de verplichtingen van het pensioenfonds of de overname van verplichtingen door het pensioenfonds; - liquidatie, fusie of splitsing van het pensioenfonds; - het sluiten, wijzigen of beëindigen van een uitvoeringsovereenkomst; - het omzetten van het pensioenfonds in een andere rechtsvorm; - samenvoeging van pensioenfondsen. In de statuten van het pensioenfonds kunnen verdere bevoegdheden dan in de WVBP worden toegekend.

Schema instemmings- en adviesrechten OR inzake arbeidsvoorwaarde pensioen

Commissie Bevordering Medezeggenschap

Aanbeveling inzake de scholing en vorming van OR-leden

Uit het SER-advies ‘Toekomst scholing en vorming leden ondernemingsraad’ van maart 2011 vloeit een wijziging van het systeem van scholing en vorming van OR-leden voort. De Commissie Bevordering Medezeggenschap van de SER (CBM) doet in verband hiermee een Aanbeveling aan ondernemingsraden en ondernemers.

Bijlage 1 bij deze Aanbeveling bevat een beknopte toelichting op de betreffende systeemwijzigingen. Uit deze toelichting blijkt onder meer dat de bestaande rechten en plichten van partijen onaantastbaar blijven en daartoe zelfs zijn aangescherpt. Zo kan de OR in beginsel en binnen het redelijke (aan het begin van zijn zittingsperiode of, naar keuze, aan het begin van een zittingsjaar) zelf bepalen hoe de dagen die hij nodig acht voor scholing en vorming worden ingevuld (inhoud en duur, scholingsinstituut¹, tijdstip en plaats). In beginsel: voor meer dagen scholing en vorming dan het wettelijk minimum is de instemming van de ondernemer nodig. Binnen het redelijke: zolang de in totaal met de scholingsbehoeften gemoeide kosten in lijn liggen met een bedrag dat gelijk is aan het richtbedrag vermenigvuldigd met het aantal dagdelen waarop de scholing feitelijk zal plaatsvinden, zullen die kosten in beginsel als redelijkerwijs noodzakelijke kosten worden aangemerkt.

Het is van wezenlijk belang dat ondernemingsraden hun scholingsrechten ook daadwerkelijk ten uitvoer kunnen brengen. Overleg tussen ondernemer en OR over de concrete invulling/toepassing van deze rechten past in onze goede arbeidsverhoudingen maar uiteraard gebaseerd op deze rechten. Daarbij hoort ook dat ondernemers snel reageren op voorstellen c.q. plannen van ondernemingsraden betreffende hun scholing.

Gelet op het onomstreden belang van een kwalitatief goede medezeggenschap en uitgaande van het nieuwe systeem van scholing van ondernemingsraadleden, beveelt de Commissie Bevordering Medezeggenschap van de SER aan ondernemingsraden resp. ondernemers aan om:

¹ Met het woord ‘instituut’ wordt in deze Aanbeveling ook bedoeld op eenmansbedrijven, zzp’ers alsook samenwerkingsverbanden daarvan, die zich richten op de scholing en vorming van OR’en en OR-leden.

1. Op de voor de onderneming passende wijze overleg te voeren over de scholingsbehoeften van de ondernemingsraad en
 - daarbij te kiezen voor een door de Stichting SCOOR gecertificeerd scholingsinstituut
 - zich daarbij te oriënteren op de jaarlijks door de CBM vastgestelde richtbedragen.
2. De afspraken onder punt 1 ('scholingsplan') desgewenst vast te leggen in een regeling of convenant; het scholingsplan kan betrekking hebben op een zittingsjaar of een gehele zittingsperiode.
3. Onderlinge geschillen over de redelijkheid of interpretatie van de toepassing van het wettelijk scholingsrecht (omvang, betaling etc.) gezamenlijk of afzonderlijk voor te leggen aan de bedrijfscommissie waaronder de onderneming valt, op basis van de daartoe door de SER in zijn Verordening op de bedrijfscommissies opgestelde procedure (zie bijlage 2).

Den Haag, 21 december 2012

Namens de CBM,

prof. mr. F.B.J. Grapperhaus, voorzitter

Pensioenfonds (PC) (Project Medezeggenschap Pensioenregelingen)

Leden

Plaatsvervangende leden

Onafhankelijke leden

prof.mr. E. Verhulp (voorzitter)
prof.dr. L.G.M. Stevens
prof.dr. C.G. de Vries

Ondernemersleden

drs.ir. A. Fraterman (VNO-NCW/MKB-Nederland)
prof.mr. H.M. Kappelle (VNO-NCW/MKB-Nederland)
H. Burks (VNO-NCW/MKB-Nederland)
mr.drs. H.V.R. Lepoutre (VNO-NCW/MKB-Nederland)

Werknemersleden

mw. mr. C.C. de Boer (VCP)
mw. prof.dr. K. Boonstra (FNV)
E. Lundgren (FNV)
W.J. Berg (CNV)

B. van der Wal Msc./ mr. J. Lubbers

P.F.M. de Nijs Msc.

Adviserende leden

mw. G. van Vollenhoven-Eikelenboom (DNB)
dr. R.H. van het Kaar
drs. R. Olieman (Sociale Verzekeringsbank)
dr. M.H.C. Lever (CPB)

S.R. de Vries

Waarnemend lid

drs. E.R. Haket (Stichting van de Arbeid)

Ministeriële vertegenwoordigers

drs. H. de Boer (Fin)
Q. Roozen (SZW)
mw. M.M.A. van der Ligt Msc. (BZK)

Secretariaat

mw. mr. A.M. van den Bosch-Gier
mw. mr. S.W. Geelkerken

Publicatieoverzicht

Algemeen

Publicaties van de SER verschijnen digitaal. Alle publicaties zijn te downloaden op onze website.

Sommige publicaties zijn in boekvorm te bestellen tegen vergoeding (€ 7,50).

Kijk daarvoor onderaan de beginpagina van een publicatie.

Van de adviezen verschijnt eveneens een Engelstalige samenvatting. Deze is te vinden op de webpagina van het desbetreffende advies en de Engelstalige website van de SER.

Adviezen

Instemmingsrecht OR over arbeidsvoorwaarde pensioenen

2014, 74 pp., ISBN 978-94-6134-063-4, bestelnr: 14/05

IMVO-convenanten

2014, 68 pp., ISBN 978-94-6134-062-7, bestelnr: 14/04

Discriminatie werkt niet!

2014, 160 pp., ISBN 978-94-6134-061-0, bestelnr: 14/03

Grenswaarde voor arseen en anorganische arseenverbindingen

2014, 22 pp., ISBN 978-94-6134-060-3, bestelnr: 14/02

Benoeemingsrecht voor de Sociaal-Economische Raad voor de zittingsperiode 1 april 2014 tot en met 31 maart 2016

2014, 16 pp., bestelnr: 14/01

Naar macrostabiele reële pensioenen

2013, 30 pp., ISBN 978-94-6134-059-7, bestelnr: 13/06

ILO-verdrag 170

2013, 76 pp., ISBN 978-94-6134-056-6, bestelnr: 13/05

Grenswaarden voor chroom VI-verbindingen

2013, 22 pp., ISBN 978-94-6134-055-9, bestelnr: 13/04

Verbreding draagvlak cao-afspraken

2013, 76 pp., ISBN 978-94-6134-054-2, bestelnr: 13/03

Handmade in Holland: Vakmanschap en ondernemerschap in de ambachtseconomie

2013, 96 pp., ISBN 978-94-6134-053-5, bestelnr: 13/02

Make it in the Netherlands! Advies over binding van buitenlandse studenten aan Nederland

2013, 58 pp., ISBN 978-94-6134-051-1, bestelnr: 13/01

Naar een Energieakkoord voor duurzame groei

2012, 32 pp., ISBN 978-94-6134-046-7, bestelnr: 12/07

Naar een kwalitatief goede, toegankelijke en betaalbare zorg: een tussentijds advies op hoofdlijnen
2012, 60 pp., ISBN 978-94-6134-045-0, bestelnr: 12/06

Reactie op (conceptnota van wijziging) wetsvoorstel versterking bestuur pensioenfondsen
2012, 19 pp., ISBN 978-94-6134-044-3, bestelnr: 12/05

Verschuivende economische machtsverhoudingen
2012, 228 pp., ISBN 978-94-6134-040-5, bestelnr: 12/04

Alternatieve geschilbeslechting in de EU
2012, 84 pp., ISBN 978-94-6134-043-6, bestelnr: 12/03

Werk maken van scholing, advies over postinitiële scholingsmarkt
2012, 144 pp., ISBN 978-94-6134-038-2, bestelnr: 12/02

Voorlopige nanoreferentiewaarden voor synthetische nanomaterialen
2012, 150 pp., ISBN 978-94-6134-035-1, bestelnr: 12/01

Medezeggenschap en (I)MVO
2011, 26 pp., ISBN 978-94-6134-033-7, bestelnr: 11/11

Ontwikkeling door duurzaam ondernemen
2011, 130 pp., ISBN 978-94-6134-032-0, bestelnr: 11/10

Grenswaarden voor asbest
2011, 22 pp., ISBN 978-94-6134-029-0, bestelnr: 11/09

Klachtenbehandeling aanstellingskeuringen
2011, 42 pp., ISBN 978-94-6134-027-6, bestelnr: 11/08

Strategische Agenda Hoger Onderwijs, Onderzoek en Wetenschap
2011, 56 pp., ISBN 978-94-6134-025-2, bestelnr: 11/07

Tijden van de samenleving
2011, 124 pp., ISBN 978-94-6134-024-5, bestelnr: 11/06

Werk maken van baan-baanmobiliteit
2011, 166 pp., ISBN 978-94-6134-023-8, bestelnr: 11/05

Toekomst scholing en vorming leden ondernemingsraad
2011, 44 pp., ISBN 978-94-6134-022-1, bestelnr: 11/04

Bevolkingskrimp benoemen en benutten
2011, 200 pp., ISBN 978-94-6134-021-4, bestelnr: 11/03

Zelfstandigen en arbeidsomstandigheden
2011, 38 pp., ISBN 978-94-6134-020-7, bestelnr: 11/02

Toegang tot het recht voor de consument en de ondernemer
2011, 18 pp., ISBN 978-94-6134-018-4, bestelnr: 11/01

Meer chemie tussen groen en groei
2010, 132 pp., ISBN 978-94-6134-015-3, bestelnr: 10/05

Rapporten

Nederlandse economie in stabielere vaarwater: een macro-economische verkenning
2013, 64 pp., ISBN 978-94-6134-052-8

Nieuwe EU-voorstellen Regulering en toezicht financiële sector
2010, 64 pp., ISBN 978-94-6134-006-1

CSED-rapport: Naar een integrale hervorming van de woningmarkt
2010, 124 pp., ISBN 978-94-6134-004-7

Engelstalige publicaties

The Dutch Work Councils Act
Information brochure, 2011, 38 pp., ISBN 978-94-6134-028-3

The power of consultation: The Dutch consultative economy explained
General brochure, 2010, 34 pp., ISBN 978-94-6134-011-5

Europe 2020: The New Lisbon Strategy
Abstract, 2009, 40 pp., ISBN 90-6587-991-9, ordeno. 2009/04E

Nanoparticles in the Workplace: Health and Safety Precautions
Translation with abridged appendices, 68 pp., ISBN 90-6587-987-0, ordeno. 2009/01E

Social and Economic Council's Statement on International Corporate Social Responsibility
Statement, 2008, 91 pp., ISBN 90-6587-983-8

On sustainable globalisation: A world to be won
Abridged version, 2008, 132 pp., ISBN 90-6587-979-X, ordeno. 2008/06E

CAP Reform and Public Services of Agriculture
Abridged version, 2008, 52 pp., ISBN 90-6587-973-0, ordeno. 2008/05E

Overige publicaties

Leidraad personeelsvertegenwoordiging – met toelichting en bijlagen
2010, 104 pp., ISBN 90-6587-998-6

Voorbeeldreglement Ondernemingsraden – met toelichting en bijlagen
2010, 264 pp., ISBN 90-6587-997-8

Alle uitgaven zijn te verkrijgen/bestellen:

- via de website (www.ser.nl);
- telefonisch bij de afdeling Verkoop (070 3499 671); tegen vergoeding (€ 7,50).
- door overmaking van de vermelde prijs op gironummer 333281 ten name van de SER te Den Haag, onder vermelding van het bestelnummer en de titel.

Colofon

Uitgave

Sociaal-Economische Raad
Bezuidenhoutseweg 60
Postbus 90405
2509 LK Den Haag

T 070 3499 499

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

Tekst

Pensioencommissie (PC) (Project Medezeggenschap Pensioenregelingen)

Fotografie

Omslag: Riccardo van der Does

Vormgeving en druk

2D3D, Den Haag (basisontwerp); Huisdrukkerij SER

© 2014, Sociaal-Economische Raad

Alle rechten voorbehouden

Overname van teksten is toegestaan onder bronvermelding.

ISBN 978-94-6134-063-4

SOCIAAL-ECONOMISCHE RAAD

Bezuidenhoutseweg 60

Postbus 90405

2509 LK Den Haag

T 070 3499 499

E communicatie@ser.nl

www.ser.nl

© 2014, Sociaal-Economische Raad

ISBN 978-94-6134-063-4